

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra filosofie a religionistiky

Diplomová práce

OBRAZ ČLOVĚKA VE FILOSOFII FRIEDRICHA NIETZSCHEHO

Vedoucí práce: doc. Jakub Sirovátka, Dr. phil.

Autor práce: Bc. Eva Rošincová

Studijní obor: Filosofie

Ročník: 2.

Prohlašuji, že diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG, provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Dne: 31. 3. 2017

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat doc. Jakubu Sirovátkovi, Dr. Phil., vedoucímu diplomové práce, za podnětné rady a připomínky k textu, neméně také za vstřícnost a trpělivost. Poděkování patří i mým rodičům za trvalou podporu.

1. Úvod	- 5 -
2. Friedrich Nietzsche	- 8 -
2.1 Biografie	- 8 -
2.2 Dílo	- 11 -
3. Filosofie 19. a 20. století	- 14 -
3.1 Předchůdci myšlení Friedricha Nietzscheho – filosofie existence	- 16 -
3.1. 2 Arthur Schopenhauer (1788-1860)	- 16 -
3.1.1 Søren Kierkegaard (1813-1855).....	- 18 -
4. Obraz člověka ve filosofii Friedricha Nietzscheho	- 19 -
4.1 Friedrich Nietzsche a estetika	- 19 -
4.2 Friedrich Nietzsche a etika.....	- 23 -
4.3 Relativizace morálky	- 25 -
4.4 Smrt Boha, poslední člověk a nadčlověk	- 33 -
5. Závěr	- 59 -
6. Seznam použité literatury	- 61 -
7. Abstrakt	- 63 -
10. Abstract	- 63 -

1. Úvod

Tématem mé diplomové práce na Teologické fakultě je: „*Obraz člověka ve filosofii Friedricha Nietzscheho*“. Zabývat se člověkem a tím, co s ním souvisí, je nahlíženo jako antropologie. Nietzsche do centra své filosofie také staví člověka. Skrze člověka je utvářen charakter jeho filosofického uvažování. Friedrich Nietzsche je tedy představitel filosofické antropologie.

Friedrich Nietzsche jako kritik kultury staví život a zážitek do ostrého protikladu k bytí a poznání. Nejvyšší hodnotou v jeho originální a neotřelé filosofii je plnost a síla života, která svůj nejlepší výraz nalézá v učení o „nadčlověku.“ Poznání je to, co má sloužit životu. Otázka po pravdě a klamu není podstatná, ale rozhoduje prospěch pro život, což je u Nietzscheho především vůle k moci. Tématem celé práce se prolínají tři hlavní aspekty, které mi byly zdrojem pro formulaci řešeného problému. Zásadními pojmy, o které se ve své diplomové práci opírám, jsou - smrt Boha, vůle k moci a učení o nadčlověku.

Cílem diplomové práce je podat obraz člověka, tak jak jej Friedrich Nietzsche v celku svého díla vyobrazuje. Četbou, analýzou a interpretací Nietzscheových publikací se postupně snažím dobrat řešeného problému. Primárně jsem se opírala o dílo *Tak pravil Zarathustra*, které je považováno za stěžejní a vrcholné dílo Nietzscheovy filosofie. Jelikož morálka je neméně důležitou součástí jeho výkladu o člověku, tak se z velké části opírám o dílo *Antikrist*, kde se Nietzsche vyznává k jeho vztahu ke křesťanské morálce. Ta dle něj z velké části utváří Západoevropskou etiku. Podle Nietzscheho je třeba se zbavit zaběhnutých představ o tom, jaký člověk z hlediska této morálky má být. Tuto morálku je třeba úplně odstranit, aby nebránila člověku v jeho vývoji. Náboženskou morálku, tzv. imorálku je nutno odstranit, aby se dostavila vůle k moci, která je předpokladem pro vytvoření, vzniknutí nového typu člověka – nadčlověka. Nadčlověk nepotřebuje ke svému bytí Boha, pro něj je mrtev. Nadčlověk si sám utváří hodnoty toho, co je dobré či špatné. Tím, že se odstraní idealismus ve formě víry, odstraní se i zaběhnuté pojetí času. Smrtí Boha se ruší lineární pojetí času. Nietzsche prostřednictvím Zarathustry znovuobjevuje cyklické pojetí času. Toto pojetí času se vyskytuje například v učení buddhismu či u stoiků. Friedrich Nietzsche není

vyloženým vyznavačem buddhismu, ale často se dle mého názoru od tohoto východního filosofického systému nechává inspirovat.

Práce je rozdělena do tří částí. První část je zaměřena na osobnost Friedricha Nietzscheho. Zabývá se představením jeho života a díla. Jeho filosofické uvažování je propojováno s událostmi v jeho životě, o čemž svědčí i rozčlenění jeho myšlenkového vývoje do tří etap.

Druhá část práce pojednává o údobí, ve kterém Friedrich Nietzsche žil. Je třeba ukázat, jakým směrem se v té době filosofie a společnost vyvíjela a jaké dopady toto paradigma mohlo zanechat na myšlenkovém vývoji Nietzscheho. V této části jsou představeni dva filosofové – **Arthur Schopenhauer** a **Sören Kierkegaard**, kteří stejně jako Friedrich Nietzsche, obrátili svoji pozornost k člověku a od něj započali vytvářet svoji filosofii. Se Schopenhauerem se Nietzsche shoduje v tom, že život a bytí samo o sobě je neustálé dění. V návaznosti na Schopenhauerovu metafyziku vůle Nietzsche označil život a bytí za vůli k moci. S Kierkegaardem Nietzsche sdílel názor, že člověk si svým rozhodnutím, v co bude věřit, utváří sám své hodnoty. Nietzsche odmítal jakékoliv nadpřirozené výklady a pojímal všechny teorie jako výtvořiny člověka.

Třetí část je nosnou částí diplomové práce. Nalezneme zde analýzu první etapy Nietzscheho myšlenkového vývoje. Ta se týká estetiky a především díla *Zrození tragédie z ducha hudby*. Dále práce navazuje představením morálky a morálního hodnocení, které podle Nietzscheho utváří evropského člověka. Práce pokračuje interpretací a analýzou klíčových pojmů – poslední člověk, nadčlověk a smrt Boha.

„Co je velkého na člověku, jest, že je mostem a nikoli účelem: co lze milovati na člověku, jest, že je *přechodem a zánikem*.“¹ Takto vypovídá o člověku skrze postavu Zarathustry Friedrich Nietzsche. Co tím ale myslí? Člověk je mostem, přechodem a zánikem, v přeneseném významu je člověk prozatím nedokonalý, nezralý. To si musí člověk uvědomit. Na základě tohoto uvědomění se ponořit do svého nitra, být sám sebou, osamocen, aby se mohl stát mostem mezi zvířetem a člověkem. Člověk není účelem, ale mostem k vyšší bytosti. Jak Nietzsche píše v díle *Tak pravil Zarathustra*, člověk se během svého života může proměňovat, ovšem je potřeba mít vůli, vůli k moci. Člověk v podobě velblouda je věřící jedinec, idealista, stádní bytost poslouchající

¹NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 11.

příkazy. Jakmile se člověk svou vůlí po moci stane svobodným individuem a pozná vlastní touhu po sebepřesažení, je v Nietzscheově filosofii paralelou lva. Lev je bojovník, bojuje za svou svobodu, ovšem stále je to netvůrčí bytost, neschopná říci povinnosti ne. Cílem a smyslem země je ovšem podoba člověka ve formě dítěte neboli nadčlověka, nové bytosti. Nadčlověk je tvořivý duch, ustanovuje nové hodnoty a hry. Nepotřebuje ke své existenci nic kromě sebe. Nepotřebuje žádnou vyšší bytost, poněvadž on dokáže veškerou tíhu, která spadala do zasněžené reality přesunout na zem, těžiště všech hodnot přesouvat do reálného, smyslového světa.

Do období, kdy na Zemi stane poslední člověk, Nietzsche vnímá člověka jako naivní bytost, naivní v tom smyslu, že svůj život na zemi nežije, ale pouze přežívá. Člověk totiž neutváří nové hodnoty, nevytyčuje si cíle k sebeřesažení, ale žije pouze podle přesvědčení, že sebeřekročení dosáhnou až po své smrti, až v zasněženém světě uzří Boha. Lidé žijí v souladu s křesťanskou etikou. Tato etika ze společnosti vytváří stádní, netvůrčí bytosti, poslušné vůči mravům náboženstvím uloženým. Problémem ve Friedrichových očích jest, že tento typ morálky, křesťanské morálky je morálkou úpadku, nihilismu. Křesťanství a všechny jeho hodnoty jsou dekadentní. Dekadentností se tu rozumí jednostrannost, která je výrazem ztráty instinktu, a definitivní nadvláda jediného životního zaměření, určeného v daném případě dosaženou blažeností. Nietzsche zbrojí proti morálce blaženosti. Filosof nihilismus připisuje na vrub křesťanské morální myšlenkové tradici, jelikož u jeho kořene vidí zavedení absolutního smyslu. Morální výklad vždy směřuje k závislosti na jeden absolutní zdroj smyslu, v tomto případě je smysl připisován mimo svět lidí, do světa Platonských idejí neboli do ideálního světa božství. Vztah k absolutnu lidí pozvedá z obecné nezajištěnosti ve světě, zakrývá soupodstatnost ryzí transcendence a ryzí nicoty tím, že se mezi nimi s obecnou platností rozhoduje. Přesto se objevují náznaky jejich faktické totožnosti a u Nietzscheho vychází najevo, že ryzí hodnoty, jež jediné mohou být předmětem obecného rozhodnutí, překračují sféru zkušenosti, jsou nedosažitelné, nevykazatelné, a pakliže se vyčerpá potenciál víry, zeje právě z jejich místa nicota. Nastává otevřený nihilismus. V tuto chvíli, po smrti Boha a přenesení těžiště hodnot zpátky na zem, objevuje se poslední člověk. Tento člověk ví o smrti Boha, ztrátě původního smyslu, ale není s to, aby unesl takové těžké břímě v podobě mravního zákona na svých bedrech. Smrt boha ovšem není ztrátou smyslu, nýbrž je to přechod k novému způsobu

hodnocení. Lidé se musí naučit žít s nesmyslností na základě změny svého postoje, který nám dovolí zahlédnout v nesmyslnosti také potenciální východisko jiného smyslu, a prolomí tak jednoznačnost formální alternativy morálky. Dosavadní vědění dle Nietzscheho nepomáhalo rozvoji člověka, je nutno vytvořit nové vědění o vůli k moci a nadčlověku, vědění, které člověka povznáší. Stávající rozumové poznání ale spíše člověka sráželo, proto je nutné konstituovat nové uvažování, vytvořit nový rozum na základě spíše iracionálního pochopení vlády oné vůle k moci.

2. FRIEDRICH NIETZSCHE

2.1 BIOGRAFIE

Friedrich Nietzsche se narodil 15. října 1844 v Röckenu u Lützen². Nietzsche se domníval, že pochází z rodiny polských šlechticů, ale nebylo tomu tak. Nietzscheův dědeček byl superintendent³, otec byl pastor, matka se narodila v rodině venkovského faráře a většina jejich předků taktéž pocházela z prostředí, které se vyznačovalo protestantskou zbožností. Nietzsche vyrostl v křesťanské rodině a jako otec faráře byl k víře veden již od útlého věku. Po generace byla jeho rodina oddána víře a je až s podivem, jak se Nietzsche svou filosofií obrátil zády k Bohu. Roku 1849 jeho otec umírá na nemoc zvanou „měknutí mozku“⁴. Dalším zármutkem v jeho raném dětství je ztráta teprve dvouletého bratra, který v křečích umírá rok po otci. V roce 1850 se Nietzscheova rodina přestěhovala do Naumburku. Když bylo Friedrichovi Nietzsche 13 let, získal stipendium na nejvýznamnější krajské internátní škole ve Pfortu. Od roku 1864 až do roku 1869 studoval klasickou filologii v Bonnu a v Lipsku. Studium klasické filologie později ovlivnilo způsob jeho filosofického uvažování, mnohé názory se dotýkaly hermeneutické filosofie. Roku 1869 byl Nietzsche jmenován mimořádným profesorem v Basileji. Nastávající rok propukla prusko-francouzská válka. Nietzsche se dobrovolně zúčastnil války, ale poněvadž již jako basilejský profesor neměl status německého občana, staral se o nemocné v sanitní službě. Jeho služba však netrvala dlouho, v září se nakazil úplavicí a záškrtem. Po vyléčení se vrací zpět na univerzitu a

²Röcken je malá obec v Německu, která je od roku 2009 součástí města Lützen.

³Vyšší hodnost evangelického duchovního.

⁴Encefalomalacie – odumření mozkové tkáně při nedokrevnosti mozku, např. při ucpání mozkových cév.

vyučuje. Od poloviny sedmdesátých let byl nucen opakovaně žádat o zdravotní dovolenou, a to z důvodu zhoršujícího se zdravotního stavu. Nietzsche bojuje s nemocí, která je doprovázena silnými migrénami, zvracením a nesnesitelnými bolestmi očí. Po deseti letech od svého nástupu na universitu již musel požádat o propuštění z university, a to právě kvůli špatnému zdravotnímu stavu. Zhoršené vidění může být jedním z důvodů, proč svá díla píše formou krátkých záznamů⁵ a aforismů. Ke konci roku 1888 byl již Nietzsche v beznadějném zdravotním stavu a pobýval v Turíně. Začátkem roku 1890 u něj došlo k naprostému zhroucení a propadl demenci. Nejprve byl přítelem Franzem Overbeckem⁶ převezen do Basileje na nervovou kliniku. Tam za ním přijíždí jeho matka, která syna převáží do Jeny. V Jeně je ošetřován na psychiatrické klinice univerzity, ale po čtyřech měsících je svěřen do domácího ošetřování. Poslední léta svého života strávil duševně nemocný Nietzsche doma v Naumburku a později ve Výmaru. Friedrich Nietzsche zemřel 25. října roku 1900. Byl pochován v rodné vsi, v Röckenu u Lützenau. Dodnes se s jistotou neví, jaké povahy jeho nemoc byla. Mohlo se jednat o progresivní paralýzu následkem syfilitické nákazy z mládí, dědičné zatížení nebo o nemaligní nádor, který tlačil na oční nerv, zvětšoval se a nakonec narušil funkci mozku.⁷ Tato nemoc ovlivnila filosofické uvažování v jeho posledních spisech, například je to zřejmé v díle *Ecce homo*, kde se v dopise s názvem *Ukřižovaný* zabývá myšlenkou, že nedokáže-li najít náhradu za Krista, skončí jako *obyčejný* člověk bez uznání, což se mu přičilo. Můžeme si také povšimnout jeho pomateného ztotožnění se s Kristem.⁸

Důležitou roli v Nietzscheho životě sehrály dvě ženy – jeho o dva roky mladší sestra Elisabeth a psychoanalytička Lou Andreas-Salomé. Lou von Salomé byla původem Ruska, z rodiny francouzsko-německého původu. Roku 1882, tehdy jako jednadvacetiletá, se setkává s osmatřicetiletým Friedrichem v Římě. Salomé v té době

⁵ Srov. HRBEK, M. „Smrt boha“ v *Nietzschově filosofii*, s. 15.

⁶ Odborník na církevní dějiny, přednášel exegezi Nového zákona a starší církevní dějiny na univerzitě v Basileji.

⁷ SAX, L. „What Was the Cause of Nietzsche's Dementia?, *Journal of medical Biography* 11, 2003, č. 1.

⁸ NIETZSCHE, F. *Ecce homo*, s. 113.

žila v jakémsi intelektuálním svazku s Paulem Réem. Paul Réé, byl lékař a Nietzscheův přítel, kterého si velmi vážil, a jehož naturalistickou psychologií byl bezpochyby ovlivněn.⁹ Paul Réé i Nietzsche se do Salomé zamilují, ale Salomé si za muže nevybere ani jednoho z nich. Po krátkou dobu se stýká s Nietzsche, vedou spolu dlouhé filosofické rozhovory a žijí v jakémsi volném svazku. Myšlenka volného svazku není Nietzschemu cizí, jak naznačuje ve svém *Zarathustrovi*. „Máme se rádi: *zkusme* tedy, budeme-li se míti i nadále rádi! Či má naše zaslíbení být pochybením? - Dejte nám lhůtu a malé manželství, abychom zkusili, jsme-li způsobilí k velkému! Není to malá věc, stále býti ve dvou!“¹⁰ Nietzsche nejen že Salomé miloval, ale viděl v ní také svou žačku, která je schopna chápat jeho myšlení. Pomýšlel na sňatek, byl však Salomé odmítnut. V tomto negativním prožitku mohou být zakotveny jeho pozdější sarkastické poznámky o ženách. Psychoanalytička Lou Andreas-Salomé po rozchodu s Nietzsche vydává knihu *Zpětný pohled na život (Lebensrückblick)*, kde v kapitole *Zkušenost přátelství* líčí historii setkávání s Friedrichem Nietzsche. Vydala také dílo pod názvem *Friedrich Nietzsche ve svých dílech*, kde popisuje tři sekvence jeho filosofického uvažování. Ve své knize se o něm vyjadřuje například takto: „Látkou svých myšlenek učinil sám sebe“¹¹, „vlastní já učinil základem svého filosofického obrazu světa a tento obraz utkal ze svého nitra“.¹²

Salomé své dílo věnovala Nietzscheho sestře Elisabeth, i přes nenávisť, která mezi nimi panovala. Nejen krátký vztah Salomé a Friedricha byl původcem odcizení sourozenců, ale také sňatek Elisabeth s Bernardem Försterem. Bernard Förster byl představitel pravověrného germánského antisemitismu, a jak je známo, Nietzsche byl po celý svůj život odpůrcem každého antisemitismu. Konflikty Friedricha Nietzscheho a jeho sestry ovlivňují nakonec i vztah k matce. Po definitivním zhroucení Nietzscheho se jeho sestra v roce 1893 ujímá vedení bratrova archivu, a nakonec získává od matky i

⁹ THURNHER, R. RÖD, W., SCHMIDINGER, H., *Filosofie 19. a 20. století*, s. 77.

¹⁰ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 193.

¹¹ ANDREAS-SALOMÉ, L. *Friedrich Nietzsche ve svých dílech*, s. 72.

¹² Tamtéž, s. 73.

práva na bratrovy spisy. Od roku 1984 se Elisabeth stará i o veškerou bratrovu pozůstalost a vydávání bratrových děl, z nichž plynou nevelké honoráře.¹³

2.2 DÍLO

Friedrich Nietzsche je autorem velmi vlivným, současně však také kontroverzním. Nejen že je ostrým kritikem celé více než dvoutisícileté tradice, je také propagátorem hodnot jí zcela cizích. Zejména jeho specifické pojetí role rozumu v lidském životě, jakož i života samotného budí vášnivé diskuse. Avšak celek jeho filosofie svým obsahem i stylem (zatím) neumožňuje jednoznačnou a definitivní interpretaci. V Nietzscheho filosofickém uvažování můžeme alespoň rozlišit tři fáze jeho myšlenkového vývoje.¹⁴

Roku 1871 Nietzsche publikuje svou prvotinu, dílo s názvem *Zrození tragédie z ducha hudby*. Toto dílo sklidilo nemalou kritiku, zvláště od jeho kolegů, klasických filologů. Dílo nebylo pouze filologickým dílem, ale problém byl pojat též jako estetický a psychologický. Dílo je vlastně prvním pokusem formulování jeho vlastní filosofické koncepce. V roce 1873 vychází první z *Nečasových úvah*, totiž *David Strauss, vyznavač a spisovatel*, roku 1874 *Schopenhauer jako vychovatel*, *O užitku a škodlivosti historie pro život*, dále roku 1876 *Richard Wagner v Bayreuthu*. Všechna tato díla mohou zasadit do první fáze jeho myšlenkového vývoje, kterou nazvu „*metafyzika umělce*“. V této první periodě jeho myšlení je Nietzsche ovlivněn Richardem Wagnerem, kterého velmi obdivoval a několikrát se s ním setkal, a především také filosofií Arthura Schopenhauera.¹⁵

Druhé období nazvu „*pozitivní fáze*“ Nietzscheho myšlenkového vývoje. Do tohoto období spadají díla *Lidské, příliš lidské* (1878, 1886), dále *Ranní červánky*

¹³ THURNHER, R., RÖD, W., SCHMIDINGER, H. *Filosofie 19. a 20. století*, s. 77.

¹⁴ Srov. ANDREAS-SALOMÉ, L. *Friedrich Nietzsche ve svých dílech*, s. 126., FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*, s. 16., THURNHER, R., RÖD, W., SCHMIDINGER, H. *Filosofie 19. a 20. století*, s. 80., HRBEK, M. „*Smrt boha*“ v *Nietzschově filosofii*, s. 13-20.

¹⁵ Srov. ANDREAS-SALOMÉ, L. *Friedrich Nietzsche ve svých dílech*, s. 126., FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*, s. 16., THURNHER, R., RÖD, W., SCHMIDINGER, H. *Filosofie 19. a 20. století*, s. 80., HRBEK, M., „*Smrt boha*“ v *Nietzschově filosofii*, s. 13-20.

vydané roku 1881 a *Radostná věda* publikována roku 1882. Tato fáze je charakteristická úplným názorovým obratem vůči „*metafyzické*“ fázi. Odpoutává se zde od myšlenek Schopenhauerových a od Wagnera, je spíše ovlivněn myšlením přítele Paula Rée. Avšak snaží se hledat nový, vlastní výraz uvažování. V této periodě se k jádru dostává člověk. Pohled se omezuje na člověka, a teprve skrze něj se interpretují ostatní jsoucna. Toto druhé období je vlastně určitou přechodnou fází, „mostem“ k fázi třetí.¹⁶

Ústředním dílem třetího myšlenkového období Friedricha je *Tak pravil Zarathustra* (1883-1885). Tuto fázi označím jako „*nový obrat k metafyzice*“.¹⁷ Jádrem tohoto obratu je myšlenka objektivní vůle k moci. Lidský život je ovládán touto vůlí k moci, záleží však na tom, zda si to člověk uvědomuje a tímto uvědoměním se řídí, či nikoliv. Podle Nietzscheho celé dosavadní vědění a filosofie nebyly schopny tuto pravdu člověku zprostředkovat. Dosavadní člověk se řídí ve svém životě iluzemi, které často považuje za pravdu. Tato úroveň vědění určující psychický život člověka, jenž je spojen s jeho tělesnou nedokonalostí, předurčuje vývoj k tomu, aby vznikl vyšší vývojový typ, nadčlověk. Nietzsche tak využívá vývojovou teorii ke zdůvodnění nezbytnosti vzniku nového vývojového druhu - nadčlověka, který bude schopen realizovat onu vůli k moci. Stane se bytostí zcela svobodnou, ovládající vše, co je v jejím dosahu. To však znamená, že si zotročí stávající lidstvo, že se ve svém jednání bude řídit jen vlastním prospěchem, že vytvoří novou morálku, v níž platí, že dobré je to, co je užitečné pro život nadčlověka. Stávající lidstvo ve své slabosti hledá oporu pro život, jíž je víra v Boha, víra v jeho nadvládu nad člověkem. Teprve nadčlověk je schopen se této slabosti zbavit, neboť pro něho je Bůh mrtev. Život je tím, co neustále vzniká a zaniká ve svých jednotlivých projevech. Chod světa je určen principem věčného návratu, který nadčlověk přijímá. Individuální zánik pro něho není koncem života jako takového, vůle k moci se nadále prosazuje v žití dalších nadlidí. *Tak pravil Zarathustra* je nejznámější a ústřední dílo Friedricha Nietzscheho. Díla následující po

¹⁶ Srov. ANDREAS-SALOMÉ, L. *Friedrich Nietzsche ve svých dílech*, s. 126., FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*, s. 16., THURNHER, R., RÖD, W., SCHMIDINGER, H. *Filosofie 19. a 20. století*, s. 80., HRBEK, M. „*Smrt boha*“ v *Nietzschově filosofii*, s. 13-20.

¹⁷ Srov. ANDREAS-SALOMÉ, L. *Friedrich Nietzsche ve svých dílech*, s. 126., FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*, s. 16., THURNHER, R., RÖD, W., SCHMIDINGER, H. *Filosofie 19. a 20. století*, s. 80., HRBEK, M. „*Smrt boha*“ v *Nietzschově filosofii*, s. 13-20.

Zarathustrovi jsou rozvinutím a rozpracováním myšlenek v něm obsažených. Dále vychází dílo *Mimo dobro a zlo* (1886), roku 1887 *Genealogie morálky*, 1888 *Případ Wagner, Soumrak model, Antikrist, Ecce Homo a Nietzsche kontra Wagner*.¹⁸

V osmdesátých letech vychází z pozůstalosti dílo *Vůle k moci*. Mezi lety 1887-1888 Nietzsche sám intenzivně pracuje na přípravě tohoto filosofického díla, které by shrnulo jeho kritiku nihilistických rysů metafyzického myšlení a zároveň položilo základy pro nový, nenihilistický způsob hodnocení. Bohužel, smrt zabránila vydat toto dílo z rukou Friedricha Nietzscheho. Friedrichova sestra, Elisabeth Förster-Nietzschová se po smrti Friedricha stala správkyní jeho archivu. Elisabeth prosazovala představu, že jeho myšlení mělo vyústit v jakési systematické vyvrcholení. Za pomoci spolupracovníků se Elisabeth z poznámek, z hotového materiálu od Nietzscheho a z korespondence mezi jeho přáteli snažila sestavit systematické dílo, jež vydala v roce 1901. Toto vydání z roku 1901 obsahuje čtyři sta osmdesát tři aforismů. Další pokusy o kompilaci nového díla z rukopisů Friedricha Nietzscheho nenechají na sebe dlouho čekat. Již v roce 1906 vychází z pozůstalosti kompilace nová, za níž vděčíme příteli Friedricha – Peteru Gastovi (a samozřejmě Elisabeth Förster-Nietzschové). Toto dílo je rozdělené do čtyř knih a obsahuje tisíc sedm aforismů. Zde ovšem vyvstává otázka, zda a do jaké míry odpovídají tato díla z pozůstalosti Nietzscheho názorům? Zda jsou aforismy seřazeny tak, jak by to publikoval sám Friedrich? Za kritiky tohoto způsobu vydání je považován K. Schlechta, ale i například Martin Heidegger. Schlechta vydal třísvazkové vydání díla *Vůle k moci*, ovšem dílo neřadil systematicky, ale chronologicky, tak, jak Nietzsche časově zapisoval do svých sešitů. Touto metodou se řídil i Giorgio Colli aazzino Montinari, kteří vydali kritické souborné vydání, které zahrnovalo úplný chronologicky řazený rukopisný materiál z pozůstalosti. Myšlenkou, zda se publikace *Vůle k moci* může považovat za Nietzscheho dílo, se později zabýval i strukturalista Michel Foucault a Jacques Derrida.¹⁹ V roce 1999 vychází kritická studie, zabývající se právě autentičností spisu *Vůle k moci*.azzino Montinari se zabývá problematikou tohoto spisu a vypočítává různá vydání *Vůle k moci*, za která je

¹⁸FINK, E., *Filosofie Friedricha Nietzscheho*, s. 16., THURNHER, R., RÖD, W., SCHMIDINGER, H. *Filosofie 19. a 20. století*, s. 79-80.

¹⁹PECHAR, J. *Otázky Nietzscheho myšlení*, s. 118-123.

zodpovědná především Friedrichova sestra Elisabeth. Montinari zdůrazňuje, že se u všech vydání díla *Vůle k moci* jedná o pouhé kompilace. Nietzsche fakticky celistvé dílo *Vůle k moci* nenapsal. Ve Friedrichově pozůstalosti se nacházejí různé fragmenty i s nadpisy „vůle k moci“, ale nejedná se o žádné kompletní dílo. Různé části týkající se problematiky vůle k moci byly vytrženy z kontextu, souvislé texty rozděleny, jiné nesouvisející části byly pospojovány anebo vypuštěny, proto se veškerá vydání *Vůle k moci* od sebe markantně odlišují. Nietzsche koncept problematiky vůle k moci promyslel, byl součástí jeho filosofie, ale celistvé knižní vydání bylo zkomponováno jeho sestrou a jinými autory až po smrti Friedricha. Spis *Vůle k moci* byl badateli ostře kritizován a neuznáván jako relevantní dílo.²⁰ Ve své práci se o problematiku vůle k moci opírám, jelikož je to stěžejní součást Nietzscheovy filosofie a výklad o člověku bez vůle k moci by v tomto případě byl neúplný.

3. FILOSOFIE 19. A 20. STOLETÍ

V této kapitole se zabírám filosofií 19. a 20. století, abych uvedla čtenáře do doby, ve které Friedrich Nietzsche žil a poukázala, na jaké filosofické myšlenky navazoval a dále je rozvíjel či kritizoval. Toto období je charakteristické celkovým vývojem lidské společnosti a změnami odehrávajícími se v lidském poznání. Jsou to staletí zásadních převratů, kdy dochází ke změnám ve strukturálním společenském uspořádání. Tyto změny se podstatně dotýkají života všech. V tomto smyslu lze chápat filosofii 19. a 20. století jako určitou reakci na tyto zvraty ve společenském životě. Ve zmíněném období je možné sledovat i důležitější tendenci, a tou je rozvoj lidské poznávací činnosti, která je doprovázena obrovským rozkvětem vědeckého poznání. Filosofie je od svého počátku spjata s poznávací činností člověka, tudíž se nemůže vyhnout řešení otázek ve vztahu k vědeckému poznání a svým způsobem se s ním musí vyrovnat. Je třeba si také povšimnout, že filosofie reaguje na předchozí filosofická učení a snaží se s nimi kriticky vyrovnat. V tomto období se filosofie často proměňuje v systém úvah o člověku a společenském uspořádání. Zabírá se tím, jak by měl člověk

²⁰ srov. Mazzino, M., Vorwort in: *Kommentar zu Band 1-13*, Bd. 14 Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe, hrst. Von Giorgio Colli und Mazzino Montinari, DTV: München/de Gruyter: Berlin, New York 1999, s. 7-17.

žit, což je způsobeno jejím zvýšeným zájmem o společenskou problematiku a snahy o porozumění člověku. Dá se říci, že se filosofie ve zmíněných dvou stoletích stále více stává učením o člověku a vychází častěji z určení smyslu lidského života či lidské existence. Formuje se tak linie filosofie orientovaná antropologicky. I v předchozích filosofických systémech měl člověk své místo, ovšem problematika světa jako světa člověka, je záležitost až 19. a 20. století. Takto orientovaná filosofie zaměřuje svou pozornost na člověka samého, na jeho prožívání světa a vlastního života. Již se primárně nezaměřuje na strukturu uspořádání přírody a strukturu světa danou přírodním řádem, jehož je lidská bytost součástí. To vnáší do filosofické problematiky nové přístupy, široce se rozvíjející linii filosofického uvažování prosazující se v celé řadě směrů, z nichž za nejvýznamnější lze považovat existencialismus. Na základě určení stránek lidské poznávací činnosti lze o filosofii posledních dvou století tvrdit, že na jedné straně pokračuje a rozvíjí tradice empirismu, ale stejně tak se setkáváme se snahami o formování racionalistických přístupů, i když projevujících se v nové podobě. Na druhé straně se formuje filosofická opozice vůči tradičnímu empirismu a racionalismu a v mnohem větší míře než v předchozích staletích se uplatňuje iracionalismus. Do filosofie se přidružují principy jako zření, intuice a je zavrhována možnost uceleného rozumového uchopení skutečnosti. Příkladem je antropologicky orientovaná filosofie. Na třetí straně filosofie 19. a 20. století rozvíjí i materialismus, který je prezentován především marxistickou filosofií. Na straně čtvrté se rozvíjí filosofie, která za svůj základ považuje cosi nemateriálního, duchovního a ideálního. Je tedy možno hovořit o rozlišení subjektivismu a objektivismu. S tím, jak se filosofie obrací k člověku a jeho prožitkům světa, zabývá se člověkem jakožto subjektem, činitelem, který do jisté míry svým vědomím vytváří anebo spoluvytváří svět. Filosofie ovšem radikálně nevystupovala proti existenci vnějšího světa, dávala ji spíše do pozadí jako „nedůležitý“ faktor. Zmíněná dvě století ve filosofii můžeme považovat také za jakési kritické vyrovnání se s německou klasickou filosofií. Filosofie 19. a 20. století se vyrovnávala s uvažováním myslitelů jakými byli Kant, Hegel a další. Německá klasická filosofie je považována za velký mezník ve filosofickém uvažování a její kritiky v 19. a 20. století v mnohém navazují na podněty, které se v ní objevily.²¹

²¹Srov. STARK, S. *Filosofie 18. -20. století*, s. 11 – 16.

3.1 PŘEDCHŮDCI MYŠLENÍ FRIEDRICHA NIETZSCHEHO – FILOSOFIE EXISTENCE

V této kapitole představím dva myslitele, na které Friedrich Nietzsche ve svém filosofickém uvažování navazuje. Z jejich myšlení z počátku vychází, ale později, s vývojem jeho filosofického uvažování se od nich distancuje a na základě tohoto procesu promýšlí svou vlastní filosofickou teorii.

3.1. 2 ARTHUR SCHOPENHAUER (1788-1860)

V první polovině 19. století se v německém prostředí objevil další myslitel, který radikálně obrátil pozornost k člověku, k lidskému subjektu, a tím byl **Arthur Schopenhauer**. Narodil se v Gdaňsku jako syn zámožného obchodníka. V mládí se svými rodiči hodně cestoval po Evropě. Po smrti otce zůstal sám. Rozdělil si dědictví s matkou, s níž už se po společné hádce nevidali. Nevelké dědictví si dokázal po celý život udržet, i je svou obratností zvětšit, díky čemuž nemusel skoro celý život pracovat. Napsal dílo *O vidění a barvách*, nejznámější a jeho hlavní dílo *Svět jako vůle a představa* (1819), následovalo *O vůli v přírodě*, *Dva základní problémy etiky*, *O svobodě vůle*, *O základu mravnosti*, *Perergera a Paralipomena*.²²

Jeho díla zůstávala dlouhou dobu nepovšimnuta, poněvadž většina učenců zaměřovala zájem na filosofii Georga Wilhelma Friedricha Hegela (1770-1831). Obrat nastal až po smrti Hegela a nevydařené revoluci roku 1848. Okolo roku 1850 se již Schopenhauer proslavil svým hlavním dílem, dokonce ho navštěvovali učenci a titelé z různých zemí a korespondovali si s ním. Mezi jeho obdivovatele patřil i Richard Wagner, kterého velmi obdivoval Friedrich Nietzsche, ten věnoval Schopenhauerovi dokonce svůj výtisk *Prsten Nibelungů*. Bohužel se Arthur své slávy dlouho nenabažil, v roce 1860 náhle podlehl srdeční mrtvici.²³

Ve svých filosofických úvahách Schopenhauer učinil člověka centrem vysvětlování světa. Svět je mojí představou, to je jedna ze základních tezí Schopenhauerova učení. Znamená tolik, že svět je konstituován jako moje představa na základě mé vůle, i jako projevu všeobecné vůle vůbec. Vůle k životu pohání člověka,

²²Srov. BLECHA, I. *Filosofie*, s. 188 – 189.; STÖRIG, HANS JOACHIM. *Malé dějiny filosofie*, s. 381 – 393.

²³ STÖRIG, HANS JOACHIM. *Malé dějiny filosofie*, s. 381-393.

ale nijak mu jeho život neusnadňuje. Snaha žít vyvolává v člověku potřeby a ty je nutno uspokojit. Onen proces vedoucí k uspokojování potřeb je čímsi, co člověka trýzní, lidský život se stává utrpením, neboť člověku jeho aktivita přináší jen bolest a trýzeň. Z této situace by mohly vést dvě cesty, z nichž jednu Schopenhauer v podstatě odmítá. To je cesta zbavení se utrpení za cenu vlastní smrti, cesta sebevraždy. Vedle ní existuje cesta další, nedokonalá, je to cesta zmírnění utrpení za cenu askeze, za cenu zřeknutí se uspokojování co největšího počtu potřeb, nastolení pasivního přístupu k životu. Schopenhauer jako znalec buddhismu se jím nechává inspirovat, pro něho je cesta zmírnění utrpení cestou omezení lidských žádostí, cestou pasivního klidu lidského života. Tento klid nemá vést člověka k honbě za požitky, za uspokojování narůstajícího množství potřeb. Ne náhodou je označován za filosofa životního pesimismu. Jistou možností úniku z utrpení dává člověku umění, jehož prostřednictvím se dostáváme ke světu idejí vyjadřujících čistou vůli. V díle *Zrození tragédie z ducha hudby* Nietzsche na Schopenhauera opakovaně odkazuje.²⁴ Taktéž Nietzscheho koncepcí člověka, založená na myšlence vývoje lidské bytosti a její přeměny ve vyšší vývojový stupeň – nadčlověka, vzniká na základě jeho úvah inspirovaných učením Schopenhauerovým. V Arthurově filosofii hraje ve světě a v lidském životě rozhodující úlohu vůle. Na rozdíl od Schopenhauera chápajícího vůli jako slepý pud způsobující člověku utrpení tím, že jej vrhá do života, nutí jej k uspokojování potřeb, a tím zvyšuje jeho utrpení, u Nietzscheho je to vůle, jež určuje člověku jeho život. Je vůlí zaměřenou k moci, která vede člověka k realizaci nového člověka, nadčlověka. Ten má mít dostatek fyzických i psychických sil k tomu, aby vůli k moci ve svém životě nastolil.

²⁴ STÖRIG, HANS JOACHIM. *Malé dějiny filosofie*, s. 381-393.

3.1.1 SÖREN KIERKEGAARD (1813-1855)

Originálním myslitelem zakládajícího filosofii života a kritikem hegelovství byl dánský filosof **Sören Kierkegaard**. Pocházel z početné rodiny zámožného obchodníka. Dětství strávil v Kodani, kde vystudoval univerzitu a byl promován na magistra svobodných umění. Svá díla publikoval pod různými pseudonymy, ale i přes to bylo zřejmé, kdo díla publikoval. Napsal dílo *Bud' - anebo, Pojetí úzkosti, Stadia na cestě životem, Konečný nevědecký dodatek k Filosofickým drobkům, Nemoc k smrti a Nácvik křesťanství*.²⁵

Jeho učení je téměř a výhradně analýzou lidského života, lidské existence. Ta je v jeho podání prezentována jako duchovní struktura prožívání světa, systém prožitků tvořících lidský život. A na ni je nutno zaměřit dle Kierkegaarda naši pozornost, ona je pro nás tím nejdůležitějším. Vnější svět se tak stává něčím vedlejším, jeho poznání vlastně není tak důležité jako poznání toho, co nám umožňuje žít a dává našemu životu smysl. I Kierkegaardovu filosofii lze chápat jako filosofii obratu od světa k člověku. Tento proces se v jeho učení uskutečňuje v podstatě na základě polemiky s učením Hegelovým, směřujícím k určení duchovní objektivitu. Kierkegaard se naproti tomu zaměřuje na vnitřní svět člověka, vnitřní svět určující jeho život, subjekt se jakoby uzavírá před světem do sebe. Filosofova cesta k odhalení smyslu lidské existence, nalezení řešení, které dává člověku možnost nahlédnout do jeho života, směřuje k rozlišení tří způsobů života neboli tří forem lidské existence. První je založena na estetickém přístupu. Člověk žije, aby dosahoval smyslových prožitků, aby nacházel smyslové uspokojení, a prožívá a organizuje svůj život do jisté míry jako umělecké dílo. Druhá forma je založena na přijetí určitých mravních zásad, to je forma etická, mravní. Člověk usměrňuje svůj život tak, aby jej naplnil realizací mravních zásad, jež si osvojil jako nezbytné pro soužití s ostatními. Převážná většina lidí žije jedním z uvedených způsobů, ale je zde ještě forma třetí, forma náboženská. Její realizace je však velice obtížná, pro její uskutečnění musí člověk vyvinout nesmírné úsilí. Člověk se musí uzavřít do sebe, hledat to, co určuje jeho existenci. Dle Kierkegaarda je to Bůh a víra člověka v něj. Bůh je zdůvodněním lidského žití, je tím, komu se bezvýhradně odevzdávám. Cesta poznání je tak především cestou k Bohu, toto poznání je založeno

²⁵ BLECHA, I. *Filosofie*, s. 192.

na intuitivní a bezvýhradné víře, nikoliv na rozumu. V tom se v Kierkegaardově učení prolínají prvky teologické s filosofickými. Kierkegaard svou filosofií vyjadřuje, že je nutné se obrátit k sobě samému a zkoumat sebe jako existenci. Víra je záležitostí životního postoje, samotné existence, nejen vnějšího vyjádření víry v náboženském obřadu, či pochopení Boha rozumem. Znamená to vlastně hledat lásku v Bohu, nejen a v první řadě v lidském životě. Søren se tak stal kritikem formálního vyjádření víry, tím se setkal s nepochopením ze strany církví. Co se týče charakteristiky lidské existence, její autentické prožívání vede člověka k zoufání nad nedokonalostí svou a vlastně i krátkostí lidského života. Stejně tak je to s úzkostí jako existenčním pocitem, úzkostí charakterizující život člověka, úzkostí vztahující se ke světu i Bohu. Spolu s tím je to pak i strach ze smrti, jehož se člověk nedovede zbavit.²⁶

4. OBRAZ ČLOVĚKA VE FILOSOFII FRIEDRICHA NIETZSCHEHO

V této hlavní části diplomové práce budu postupovat souběžně dle myšlenkového vývoje Friedricha Nietzscheho. Analýzu započnu ve fázi „metafyziky umělce“, dále budu pokračovat přes „pozitivní období“ až k poslední fázi Friedrichova myšlenkového vývoje „nový obrat k metafyzice“.

4.1 FRIEDRICH NIETZSCHE A ESTETIKA

Jakožto Nadějnému mladému filologovi, jemuž byla svěřena roku 1869 katedra klasické filologie na Basilejské univerzitě, se očekávalo, že bude přispívat k poznávání antické kultury a vychovávat mladé učence. Z jeho prvotního díla *Zrození tragédie z ducha hudby* je patrná snaha dobrat se odpovědí na otázky, před nimiž stojí umění a filosofie současné doby. Nietzsche je typický tím, že vše „obrací vzhůru nohama“, veškerou dosavadní filosofickou tradicí opovrhne a jinak to není ani v estetice. Pro Friedricha jsou dějiny estetiky pouhou historií nekonečného omylu a opovrhne jí. Nietzsche vidí svět jako tragickou hru, estetika se pro něj stává jakýmsi Organon filosofie. „Tragické“ je chápáno jako kosmický princip. V tomto díle byl Nietzsche velmi ovlivněn myšlením Schopenhauera, tedy rozlišením mezi věcí o sobě a jevu, vůle

²⁶ Srov. STÖRIG, HANS JOACHIM. *Malé dějiny filosofie*, s. 393-398.; STARK, S. *Filosofie člověka v historickém kontextu*, s. 49 – 51.

a představy. Nietzsche na něj ve svém díle opakovaně odkazuje a je zřejmé, že se domnívá, že jeho názory jsou s názory Schopenhauerovými v zásadě v souladu. Ve zmíněném Nietzscheho pojednání je problém vzniku antického dramatu doveden do dalekosáhlých souvislostí historických, kulturních, filosofických a také estetických. Nietzsche především předpokládá, že v umění a v kultuře a také v životě vůbec, vládou dva principy: apollinský a dionýský. Dionýský princip považuje Friedrich za princip vášnivý, mysteriózní a orgiastický, tedy určitou věc o sobě a vůli. Naproti tomu princip Apollinský považuje za princip harmonický, klidný, rozumový a jasný. Ten představuje svět jevů a představ. Apollinský princip se realizuje snem a zdáním, dionýský princip se projevuje v opojení a posvátném šílení. Tyto obecné životní principy – tedy obecné přírodní pudy – jsou odezvou na původní lidskou strast, na tragickou životní pravdu člověka jako nicotné a smrtelné bytosti. Také uplatnění těchto přírodních pudů v umění je součástí odezvy na tuto původní strast, na tragickou povahu lidské existence. Umělecké výtvořiny člověka jsou ve skutečnosti „nápodobou“ tendencí existujících už v přírodě, dvou přírodních pudů, apollinského a dionýského. Jako nápodoba těchto uměleckých tendencí samotné přírody vzniká umění apollinské a umění dionýské. Na jedné straně vzniká z možnosti vysnit si svět bohů, olympský svět, který samotnou svou existencí ospravedlňoval lidskou existenci, umění apollinské. Uměním, které nabízí tuto vizi Olympu, je sochařství a architektura, ale také malířství a epická poezie. Pomocí výtvořin tohoto umění je původní lidská strast překryta zdáním, snem vyššího života je utěšena lidská původní strast. Na straně druhé existuje možnost původní strast přijmout, přijmout skutečnost nicotnosti a konečnosti života a dokonce tuto tragickou strast vyzývat a učinit z ní zdroj slasti. Dionýské umění přijímá a zdůrazňuje nicotnost a dočasnost lidské existence a nechává tuto existenci zaniknout v „omámení a mystickém odosobnění“. Dionýským uměním je především hudba a také lyrická poezie. Hudba spolu s tancem a rytmem zachvacují celé tělo, které mnohdy navzdory rozumu a vědění se zapojí a přimkne k rytmu a nechá se vést k čirému sebepožítku, který slouží k sebepřekonání.

Dionýské umění velebí smyslnost a tak přitakává životu.²⁷

²⁷ NIETZSCHE, F. *Zrození tragédie: z ducha hudby*, s. 23- 48; Srov. VOLEK, J. *Kapitoly z dějin estetiky*, s. 129-168.

Takovým způsobem tedy typy umění dosahují vykoupení ze „základu strážně a poznání“. Apollinské umění vytváří slastné zdání, kterým zastírá tuto původní strast bytí. Tato strast je naopak odhalována – a dokonce vyzývána – dionýským uměním. Nietzsche poukazuje na to, že dionýské, jako pravdivější, je schopno povalit představy a vize umění apollinského, povalit sochy bohů a hrdinů, na kterých spočívala útěcha apollinského umění. Apollinské umění se však dokáže bránit přívalu dionýské „nemírnosti v bolesti a strasti“. V kontaktu s dionýským uměním o to urputněji představuje obrazy a vize. Nakonec dochází mezi oběma uměními k určitému propojení. Výsledkem tohoto propojení je řecká tragédie. Řecká tragédie, zejména v podání Aischylově, ale také Sofoklově, představuje propojení dionýského živlu, který tu zastupuje sbor jako hudební složka, a živlu apollinského, který je tu zastupován postavami zapojenými do dialogu a děje. Obdobné spojení obou živlů se dostavuje v dějinách opět až v nové německé hudbě, zejména ve Wagnerově opeře. Dílo *Zrození tragédie z ducha hudby* je poctou právě Richardu Wagnerovi, jelikož Friedrich se jeho tvorbou nechal inspirovat a bezpochyby jím byl ovlivněn. Dionýské umění považuje však celkově Nietzsche za umění silnější a také hlubší, než je umění apollinské. Dionýské umění má blíž k mysteriu lidské duše, je projevem života a všeobecné vůle k životu. Apollinské umění je ve svých možnostech – vzhledem ke své nazíravosti a nezaujatosti – omezené. Naopak dionýské umění směřuje k neomezenému bytí.²⁸

Zrození tragédie z ducha hudby je ve skutečnosti metafyzikou umění, kterou Nietzsche promítá do reálného světa. Mnohotvárnost jsoucího je zdání, je to pouhý jev, ve skutečnosti je všechno jedním. Apollinský živel nemůže být bez dionýského živlu a naopak. Tragédie se tak pro diváka může stát metafyzickou zkušeností. Divák má možnost prožít vzájemnou odkázanost zjevného a nezjevného aspektu světa i jejich bytostnou dvojznačnost. Tragédie jako ztělesňující sounáležitost obou dvojznačných pudů, zasvěcuje člověka do vlastního údělu. Ten se tak zmítá mezi nároky dvou bohů, kteří si navzájem odporují. Umění je pro Nietzscheho v této fázi jeho uvažování

²⁸ NIETZSCHE, F. *Zrození tragédie: z ducha hudby*, s. 51 – 73.

středem života. Umění je nezbytné pro tragické rozumění světu, jelikož je to způsob, jak se vztahovat k tragickému světu jako celku.²⁹

Je třeba si povšimnout a uvědomit si, že Nietzscheovým hlavním cílem je převrácení dosavadního hodnocení a ontologie, v linii platónské filosofie a na ní navazující křesťanství. Tedy, co bylo dosud v této linii filosofické tradice chápáno jako zdání, je v pravdě skutečností, realitou, tím, co se děje, tím, co je v čase a tím, co je zahlédnutelné smysly. Naopak to, co dosud platilo za pravdivě jsoucí, ono bezčasově věčné, čisté bytí, Platónské ideje či Kantovská věc o sobě, je vlastně jenom výplod mysli a nic víc. Platón v *Ústavě* vykazuje ze své ideální obce konstruované podle modelu duše umělce, poněvadž páchají „nápodobu nápodoby“ (*mimésis miméseós*): napodobují vizuální a smyslový svět, který sám není nic jiného, než nápodoba světa neměnných archetypů, světa ideálního. Umění tak odvádí od pravdy, velebí klam a zdání, podněcuje k omylu a falši. Nietzsche, protože je „platonikem naruby“, právě zvýrazňuje přesně tento rys umění, že se týká zdání, a že toto zdání je skutečnější, než pravda, protože odpovídá povaze života, zatímco pravda chce postulovat neměnné poznatky.³⁰ „Neboť 'zdání' zde opět znamená realitu, pouze v nějakém výběru, zesílení, korektuře (...). Tragický umělec není žádný pesimista – přitakává právě všemu pochybnému a obávanému, je *dionýský*.“³¹ Nietzsche se zde vyslovuje výhradně o tragickém umělci, jenž se veškerým zdáním opětovně prolamuje k hrůzyplné skutečnosti, která potřebuje zdání jako útěchu. Takovéto zdání tragického umělce je skutečnější, než zdání čistého, pojmového myšlení, zjasňuje se v něm sám život. V Dionýském opojení subjekt přesahuje sebe sama a přitakává tak realitě v její povaze, ať už je jakákoliv. Opakem tragického umělce je „naivní umělec“, který zůstává v zajetí apollinského snového světa.

Umění nechce a nemůže přinášet pravdu, ani žádnou jinou hodnotu, nýbrž je ukázkou toho, že každé dosažené dílo je jenom jakýmsi dočasným zastavením, které

²⁹VOLEK, J. *Kapitoly z dějin estetiky*, s. 209-213.

³⁰VOLEK, J. *Kapitoly z dějin estetiky*, s. 215-232; HRBEK, M. „Smrt boha“ v *Nietzschově filosofii*, s. 21–26.

³¹NIETZSCHE, F. *Soumrak bůžků – aneb jak filosofovat kladivem*, in : *Ecce Homo*, s. 36.

překoná a nahradí dílo jiné. Umění tedy ukazuje život jako čiré úsilí po sebezpřekonání, jako čisté úsilí po více moci, jako vůli k moci.³²

4.2 FRIEDRICH NIETZSCHE A ETIKA

Výchozím bodem Nietzscheho myšlení je silný pocit nespokojenosti s tím, jak vypadá lidský život, jak vypadá společnost a jak lidé myslí. Lidstvo vidí jako velmi nedokonalé. Hlavní příčiny však neleží v tehdejší současnosti, její podoba je jen důsledkem. Příčinou je celý vývoj evropské myšlenkové tradice, zejména pak její dva hlavní pilíře, platonismus a křesťanství. Pro Nietzscheho je veškerá morální interpretace stanovující hodnoty jako výkladový a významový rámec jsoucna platonismem. Nietzsche se pokusí všechny tyto zastaralé hodnoty zpochybnit a ukázat jejich faleš způsobem, který nepřítakává lidskému životu. První pokusy o převrácení hodnot se ukazují ve druhé fázi jeho myšlenkového vývoje. Zaměřím se tedy zprvu na dílo *Radostná věda*, kde jsou prozatím jeho myšlenky naznačeny, avšak ne z plna hrdla vyřčeny. „Po Buddhově smrti ještě po staletí ukazovali v jedné jeskyni jeho stín, - strašlivý, příšerný stín. Bůh je mrtev: ale jak je mezi lidmi zvykem, budou snad ještě po tisíciletí existovat jeskyně, kde bude ukazován jeho stín. - A my – my musíme zvítězit ještě i nad jeho stínem!“³³ V tomto aforismu můžeme rozpoznat motiv z Platónovy *Ústavy*, konkrétně slavné podobenství o jeskyni. V originálu Platón tímto podobenstvím popisuje dvojí povahu skutečnosti a to, jak ji my – lidé, nahlížíme. V tradici je stín v jeskyni chápán jako to, co se jeví, určité mínění – *doxa*, které taktéž představuje náš lidský svět. Tyto jevy, které my lidé zde na zemi nahlížíme, jsou odrazem *skutečného* světa, který je ale pro nás nepoznatelný. Můžeme ho částečně nahlédnout rozumově, ale vždy to bude jen minimální participace na onom ideálním, věčném. Naproti tomu stojí poznání, *epistéme*. O ně má usilovat každý člověk, ale jelikož člověk je nedokonalý, nemůže se nikdy onoho dokonalého dobrat. Orientace na pravdu je tak jedním velkým sebeklamem. Mít pravdu totiž znamená mít výsadní postavení oproti těm, kdo ji nemají. Takže nejde o pravdu, ona není tou nejvyšší hodnotou. Jde o touhu ovládat. O ni jde v podstatě každému člověku. Největší pokrytectví pak spočívá v tom, že se tato touha

³² Srov. VOLEK, J. *Kapitoly z dějin estetiky*, s. 215-232; HRBEK, M. „Smrt boha“ v Nietzscheově filosofii, s. 21 – 26.

³³ NIETZSCHE, F. *Radostná věda*, s. 109.

skrývá za krásná slova o pravdě, rovnosti a spravedlnosti. Nietzsche tímto aforismem míní, že i po více než dvoutisících letech filosofové kráčí ve šlépějích Platóna i přes to, že již toto není z pohledu Nietzscheho pravda. Jev, stín, je protikladem bytí a skutečnosti. V 19. století se stále ještě věřilo, že Bůh, jakožto ideál, je právě to pravdivé a skutečné, ale on je mrtev. Proč lidé stále věří v tento pouhý stín, který se pouze za skutečný vydává?! Jeskyní je zde myšlena jakákoli morální interpretace světa podle předem stanoveného řádu dokonalosti, spásy, milosti a tak podobně. Tím, že je Bůh mrtev, Nietzsche chce pohřbit také tyto „zastaralé“ úvahy o morálce, ale i estetice, vědě a filosofii. Tak si Friedrich razí cestu k svojí vlastní filosofii, která je kritikou veškeré dosavadní filosofické tradice. „Vyslovme ho, tento *nový požadavek*: je zapotřebí *kritiky* morálních hodnot, *musí být teď prozkoumána hodnota těchto hodnot samých* – a k tomu je nutno znát podmínky a okolnosti, z nichž tyto hodnoty vyrostly, za nichž se vyvíjely a posouvaly (morálka jako důsledek, jako symptom, jako maska, jako pokrytectví, jako nemoc, jako nedorozumění; ale též morálka jako příčina, jako lék, jako povzbuzení, jako zábrana, jako jed); takové znalosti dosud ani neexistovaly, dokonce po nich ani nikdo netoužil. *Hodnota* těchto „hodnot“ byla chápána jako danost, jako fakt, jako něco nade vši pochybnost; dosud nikdo ani v nejmenším nezaváhal a nezakolísal v tom, že hodnocení „dobrého“ má být vyšší než „zlého“, vyšší ve smyslu prospěchu, užitku, zisku vzhledem k člověku *vůbec* (včetně jeho budoucnosti). Což ale, kdyby byl pravdou opak? Co kdyby v „dobru“ byl symptom úpadku a také nebezpečí, svod, jed, narkotikum, v němž by například současnost žila *na úkor budoucnosti*? Možná pohodlněji, méně nebezpečně, ale také v menším stylu, níže?... Takže by právě morálka byla vinna tím, že se nikdy nepodařilo dosáhnout *nejvyššího rozmachu a rozkvětu lidského typu*, který by o sobě byl možný? Takže morálka by byla vůbec největším nebezpečím?...Je na čase, abychom nesmírnou, vzdálenou a tak skrytou krajinu morálky – morálky, jež tu skutečně byla, jež byla skutečně žita – prošli se samými novými otázkami, ba pohlédli na ni novými očima: „Kupředu! I naše stará morálka patří *do komedie!*“³⁴Nietzsche chce svým dílem ukázat, jak je evropské myšlení z velké části uhranuto morálním kouzlem, a které je dle něj hlavní příčinou zaslepenosti a selhávání lidstva. Každá doba, každé paradigma se zaobírá jistými problémy a má svůj

³⁴NIETZSCHE, F. *Genealogie morálky*, s. 12-13.

„duchovní“ nádech. Nietzsche je podle mého názoru velký průkopník a odvážlivec, nebojí se vystoupit proti společnosti a ukázat, jak evropská morálka utváří evropského člověka. Vyslovení takové myšlenky je velmi troufalé, avšak s ohledem ke křesťanství a společnosti velmi atraktivní a hodné k zamyšlení.

4.3 RELATIVIZACE MORÁLKY

Kritika morálky, která se po roce 1885 stává do značné míry osou Nietzscheho úvah, není v žádném případě pouhým výrazem negativní závislosti na ní. Polemické vymezení vůči morálce (a vůči křesťanství jako morálnímu pojetí víry v boha) nutně vyplývá z koncepce dvojznačné skutečnosti a patří k jejímu původnímu rozvrhu.

Nietzschemu jde o popření možnosti univerzálního pojmu morálky. Cílem jeho kritiky je každý systém morálky, který si dělá nárok na univerzální platnost. O relativizaci usiluje několika způsoby:

- Ukazuje, jak se morálka a její zdůvodňování měnilo v dějinách a jak se liší v různých kulturách. Většina existujících morálek si nárokuje absolutní platnost. Nietzsche tuto možnost principiálně zpochybňuje, protože absolutní platnosti si nárokují morálky, které jsou vzájemně neslučitelné.³⁵

O tomto problému hovoří Nietzsche prostřednictvím Zarathustry. Nemusí se jednat o vzdálené kultury, aby jejich morální přikázání či hodnoty dobrého a špatného byly zcela odlišné. Může se jednat o sousedící státy, ale jejich morální povědomí jako kdyby se nacházelo na opačné straně zeměkoule. „Každý národ mluví svým jazykem dobra i zla: tomu nerozumí sused. Svůj vlastní jazyk si vynalezl každý národ v mravech i právech. Ale stát lže všemi jazyky dobra i zla; a cokoli mluví, lže – a cokoli má, ukradl. Nepravé je na něm všecko; ukradenými zuby kouše, kousavý. Nepravé jsou i jeho vnitřnosti. Zmatení jazyků dobra i zla: toto znamení vám dávám za znamení státu.“³⁶ Každý stát si utváří své hodnoty, stanovuje, co je dobré a co je špatné, a už taková ustanovení dělají z obyvatelstva stádní a netvůrčí bytosti. Tím Nietzsche opovrhne, protože stádní lidé jsou v jeho novém pojetí morálky přebyteční, neusilují o moc, pouze jí přihlíží a tak „usmrcují“ sami sebe.

³⁵ Srov. KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace.*, s. 79.

³⁶ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 42 -44

- Dále poukazuje na existenci protikladů v rámci jednoho systému morálky. Mnohdy je za dobré označována nějaká ctnost i její opak. Dobrá je statečnost i mírnost, dobrá je štedrost i šetrnost, sebeovládání i spontaneita. Vždy záleží na konkrétní situaci a právě proto není možné, aby morální pojmy měly univerzální význam.³⁷

Úvahy o nějakém „dobru o sobě“ jsou zavádějící v tom smyslu, že vzbuzují představu existence něčeho absolutně dobrého a absolutně špatného. Jenže dobro a zlo takto odděleny nejsou. Mezi nimi existuje škála, mezi dobrými a zlými skutky není rozdíl v principu, ale jen ve stupni. Když něco hodnotíme jako dobré, současně a často nevyřčeně tím potlačujeme či zatajujeme druhou (zlou) stránku téhož.³⁸ Nietzsche se tedy sám sebe ptá: „Za jakých podmínek si člověk vynalezl ona hodnocení „dobré“ a „zlé“? A jakou hodnotu mají tato hodnocení sama? Potlačovala nebo podporovala dosud lidský růst? Jsou příznakem nouze, zchudnutí, úpadku života? Nebo se v nich naopak zračí plnost, síla, vůle života, jeho odvaha, jeho důvěra, jeho budoucnost?“³⁹

V prvním pojednání *Genealogie morálky* si Nietzsche sám odpovídá na uvedené otázky. Předpokládejme, že ve společnosti existují dvě kasty lidí, kasta vládnoucí a druhá kasta, která je ovládaná. Nietzsche polemizuje s utilitaristickým pojetím morálky, které původně označovalo jako dobré to, co je užitečné a taktéž nesobecké. Neegoistické jednání bylo hodnoceno jako dobré těmi, jimž přinášelo prospěch a původ takového hodnocení byl zapomenut, když se stalo zvykem. Je zjevné, že vládnoucí vrstva tak sama sobecky určila, co je „dobré“, ale jen z hlediska užitečnosti pro ni samu, sama si určila právo tvořit hodnoty. Hledisko užitku je morálce nepřiměřené, poněvadž předpokladem je, že užitek jednání se měří slastí, respektive štěstím, které je jeho důsledkem. Nietzsche soudil, že o užitku jako kritériu hodnoty lze mluvit, pouze pokud jde o užitek „pro život“, pro vůli k moci, a to nezávisle na tom, zda to, co životu

³⁷Srov. KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace.*, s. 79 – 80.

³⁸Srov. ČAPEK, J. et al. *Přístupy k etice II.*, s. 238 – 240.; Srov. KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace.*, s. 79 – 80.

³⁹NIETZSCHE, F. *Genealogie morálky*, s. 9.

přispívá, je spjato se slastí či nikoli.⁴⁰ Lze vidět, jak si lidé *vyššího řádu* sami určují hodnotu dobrého či „špatného“, a že není výjimkou, že pojem politické nadřazenosti se pokaždé proměňuje v pojem duševní nadřazenosti. A kdo je po duševní stránce nejčistší kastou? Vrstva kněží a církevní hodnostáři. Dále ukazuje, jak se pojem dobra vyvíjel ve společenstvích, kde vládnoucí skupinou byla kasta rytířsko-aristokratická, jako například ve starém Řecku, a ve společenstvích, kde vládla vrstva kněžská, jako v Indii. Předpokladem rytířsko-aristokratické vrstvy je mocná tělesná konstituce, překypující zdravím, umění boje a války, zápasy, hry, dobrodružství a vše, co zahrnuje svobodné a radostné jednání. Naproti tomu stojí kněžské předpoklady. „Je pro něj vskutku špatné, jde-li o válku! Kněží jsou mimořádně bezmocní. Z bezmoci u nich roste nenávist do závrtných a zlověstných hlubin, do nejduchovnějších a nejjedovatějších záludností.“⁴¹

Zdá se toto tvrzení logické, kněží mají denní řád, který musí do puntíku splňovat, tudíž nemají svobodu, čas na zábavu nebo nějaké dobrodružství. Jsou svým způsobem bezmocní v přítomném životě, ráj pro ně nastává až po smrti. Pomocí těchto úvah o společenství, kde vládnoucí kastou je kasta kněžská, si připravuje Nietzsche analýzy morálky resentimentu. „Slovo „resentiment“ označuje strategii reaktivní vůle k moci, jež se v dějinách prokázala jako vítězná. Nemůže-li se reaktivní síla „odreagovat“ navenek tím, že „vrátí úder“ – třeba proto, že je příliš slabá, příliš zbabělá nebo příliš neschopná, pak dojde k *reakci uvnitř*, v cítění, v *sentimentu*. Reakce se stane sentimentem, *duchem pomsty*. V resentimentu se vůle k moci reaktivních sil stává *reaktivně tvůrčí*.“⁴² Jako typický představitel morálky resentimentu je označen Židovský lid.⁴³ Ten prosadil jinou rovnici morálních hodnot: „pouze ubozí jsou dobří, pouze chudí, bezmocní, nízcí jsou dobří, pouze trpící, strádající, nemocní, oškliví jsou zároveň jediní zbožní, jediní blažení v Bohu, jedině pro ně je tu blaženství, - naproti tomu vy, vy vznešení a mocní, vy jste na věky věků zlí, krutí, hříšní, nenasytní, bezbožní, vy také

⁴⁰ Srov. ČAPEK, J. et al. *Přístupy k etice II.*, s. 240 – 241.

⁴¹ NIETZSCHE, F. *Genealogie morálky*, s. 22.

⁴² ANZEBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 181.

⁴³ Srov. KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace.*, s. 90.

budete navěky nešťastní, prokletí a zatracení!“⁴⁴ Židovské kněžstvo tvořilo posléze vládnoucí kastu uvnitř národa podrobeného cizí mocí. Tam se nakonec prosazuje oproti morálce vládnoucích morálka otrocká, která je založená na resentimentu. Ovšem hodnotový řád spočívající na tomto kritériu se obrátil ve svůj opak. Je to více jak dva tisíce let, kdy se za hodnotné začalo považovat jednání, které směřuje k redukci moci. Tak Nietzsche rozlišuje morálku panskou (morálku silných a vznešených, zvaná též nemorálka či imorálka) a morálku otroků (morálku nízkých), kterou představuje vládnoucí křesťanská morálka.⁴⁵ „Pojem dobra a zla má dvojí prehistorii: *jednak* v duši vládcovských kmenů a kast. (...) za *druhé* pak v duši utlačených, bezmocných.“⁴⁶ Co se týká vládnoucích kmenů, které mají moc oplácet jak dobré dobrým, tak zlé zlým, tak tyto jsou v tomto hodnocení označovány jako dobré. V kastě utlačených jsou projevy dobra, například ochota nebo soucit, přijímány s obavami jako prostředek mámení a lsti, jako sublimované zlo. Všude, kde panuje takové pojetí dobra a zla, „je nablízku zánik jednotlivců, jejich kmenů a ras. - Naše dnešní mravnost vyrostla na půdě vládcovských kmenů a kast.“⁴⁷ V morálce pánů je dobré to, co je silné, zdravé, vznešené, mužské. Za zlé je označováno to, co je slabé a neschopné, nízké a nemocné, ženské. Otrocká morálka to otáčí. Kolem takto znetvořených hodnot se pak buduje celá kultura, která popírá život, obrací se proti životu asketicky a neguje tento svět. V dějinách se aktivní síly prosazovaly jen po určité období. Aktivní morálka (panská, přirozená) se neudržela a převahu naopak získala morálka reaktivní. Zatímco silní prosazují své hodnoty prostřednictvím reálné moci, slabí moc nemají, a proto musí své hodnoty prosazovat jinak. Ne tedy vnější silou, ale silou vnitřní. Museli změnit cítění silných. Otrocká morálka, jejíž nejvlivnější podobou bylo křesťanství, pramení z resentimentu. Tedy otrocká morálka pramení z resentimentu těch, kteří v životě neuspěli, kteří jsou slabí a neúspěšní, kteří mají pocit méněcennosti. Jediné, čeho jsou schopni je očernit, obvinít a znevážit ty, kteří jsou lepší, silnější, úspěšnější. Otrocká morálka je tedy pouze

⁴⁴ NIETZSCHE, F. *Genealogie morálky*, s. 23.

⁴⁵ NIETZSCHE, F. *Genealogie morálky*, s. 28-38; srov. ANZEBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 180 – 181.

⁴⁶ NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*, s. 48.

⁴⁷ NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*, s. 48-49.

reaktivní, nicméně začíná tvořit hodnoty. Hlavní pilíře této morálky, platonismus, židovství, křesťanství, ale také třeba socialismus či feminismus převrací přirozené hodnoty. Z dobrého a vitálního dělají něco špatného a hříšného, slabost a neúspěch považují za ctnost. Resentiment současně znamená ústup od přítomnosti, od skutečnosti. V ní totiž dominují silnější. Proto je všude odmítání tohoto světa a upínání se ke světlým zítřkům (a není rozdíl, zda na tomto či na onom světě). Zatímco v resentimentu jde o hledání chyb a špatných stránek u druhých, ve svědomí už jde o hledání chyb v sobě samotných. Svědomí vzniklo prohloubením resentimentu. Člověk vyhlásil válku svým instinktům, zdroji své síly. Vyhlásil válku životu. Proto Nietzsche tyto lidi (lidi resentimentu) vidí jako lidi nemocné, jako ty, kteří se snaží nakazit všechny ostatní. V dějinách Nietzsche vidí rozbití přirozeného řádu hodnot (ten vládl v Řecku víceméně od Sókrata). Platonsko-křesťanská tradice představuje vzpouru otroků a převrácení hodnot. Naše současná společnost je plodem nepřirozeně převrácených hodnot.⁴⁸ Avšak tato etapa se již vyčerpala a spěje k sebezáhubě. S blížícím se okamžikem sebezničení může dojít k přechodu od člověka k nadčlověku. Nadčlověk pak bude mít odlišnou morálku. Takovou, která přitaká vůli k moci a vlastnímu životu, která se proti němu nebude stavět. Už to nebude morálka otrocká. Morálka nadčlověka bere život takový, jaký je. Jediným kritériem je rozvoj sebe sama. Pro nadčlověka je tedy dobré to, co zvyšuje cit k moci, vůli k moci a moc samu. Špatné je to, co pochází ze slabosti. Cokoli mu brání, je špatné. Za štěstí považuje to, když je překonána překážka a tak lze pocítit, že vzrůstá vlastní moc. Tudíž štěstí není spokojenost, ale více moci, protože to je jeho vůle. Taktéž nepovažuje mír za štěstí, nýbrž válku, jelikož slabí a nezdařilí mají zahynout a to se ve válce ukáže nejlépe. Zdatnost ve formě renesančního virtú⁴⁹, je štěstím. Taková morálka nebude mít potřebu se vůči něčemu vymezovat. Vznešený člověk se rozhoduje sám, podle svých zájmů a situací, je pánem svých ctností a neřestí. Škodlivější než kterákoliv neřest, za kterou ale on sám není zodpovědný, je soustrast se všemi nezdařilými a slabými, za kterou je zodpovědné křesťanství. Nadčlověk se nebude tázat, zda to, co dělá, je dobré nebo špatné, protože pouze on bude jediným zdrojem hodnot. Nadčlověk

⁴⁸ srov. ANZEBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 180 – 181; KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace.*, s. 90 – 91.

⁴⁹ Ctnost ve významu mužnosti a tvrdosti, myšlena jako opak ctnosti křesťanské.

je pragmatik. Dělá to, co potřebuje k dosažení svého úspěchu, bez ohledu na nějaké „vyšší principy“, poněvadž on sám, je tím „vyšším principem“, on sám je odpovědnost a netřeba vůči nějaké bytosti odpovědnost cítit. Moralizování je známkou křesťanské morálky, která v životě nadčlověka nemá místo. Nietzsche ukazuje nejen nemožnost morálky opírající se o křesťanství, ale odmítá jakýkoliv pokus o nalezení pevného, objektivního základu morálky.⁵⁰

Křesťanství je v Nietzscheho očích to, co zabraňuje vzniku tohoto vyššího člověka. „Zdvihlo válku na život a na smrt proti tomuto vyššímu typu člověka, dalo do klatby všechny základní instinkty tohoto typu, vydestilovalo z těchto instinktů zlo, zlého člověka: - silný člověk člověkem typicky zavrženíhodným, člověkem zvrhlým. Křesťanství se dalo na stranu všeho slabého, nízkého, nezdařilého, udělalo ideál z odporu proti udržovacím instinktům silného života; zkazilo rozum i povahu duchovně nejsilnějších tím, že učilo vidět v nejvyšších hodnotách duchovosti hřích, klam, pokušení.“⁵¹ Křesťanství a křesťanská morálka je to, co z člověka dělá slabou, netvůří bytost. Kvůli křesťanství nedochází k vývoji lidstva k něčemu silnějšímu či vyššímu, jak se tomu dnes věří. Vývoj není nutně pokrokem, stupňováním, zesílením či zvýšením. Nietzsche tvrdí, že pokrok je pouze moderní, falešná idea a dnešní Evropan je dle něj svou hodnotou hluboko pod Evropanem renesančním.⁵²

Nietzsche tvrdí, že evoluce morálky proběhla ve čtyřech krocích: „nejprve nazveme určité jednání dobrým nebo špatným, a to bez veškerých ohledů na motivy, nýbrž jedině vzhledem k užitečným nebo škodlivým následkům. Záhy se ale na původ označení zapomene a člověk se domnívá, že bez ohledu na následky tkví vlastnost „dobré“ nebo „špatné“ v jednání samém(...)- tedy na základě toho, že se účinek bere jako příčina. Poté vkládáme vlastnost dobra či zla do motivů a činy o sobě pojmáme jako morálně dvojznačné. Pak jdeme ještě dál a predikát dobrý nebo zlý už nepřisuzujeme jednotlivému motivu, nýbrž celé bytnosti člověka(...). Tak na člověka postupně klademe zodpovědnost za účinky, pak za jeho jednání, pak za jeho motivy a

⁵⁰ ANZEBACHER, A., *Úvod do etiky*, s. 183 – 185.

⁵¹ NIETZSCHE, F. *Antikrist*, s. 13.

⁵² NIETZSCHE, F. *Antikrist*, s. 12-13.

nakonec za jeho bytnost. (...) člověku nelze přičítat odpovědnost za nic, ani za bytnost, ani za motivy ani za jednání ani za účinky. Tím jsme dospěli k poznání, že historie morálních pocitů je historií omylu, omylu o odpovědnosti: a ten se zakládá na omylu o svobodě vůle.⁵³ O tom, co je morální a co nemorální, rozhoduje dnes pořadí statků přijaté jednou podle toho, zda nižší, vyšší nebo nejvyšší egoismus chce to, či ono. Dávat přednost nižšímu statku (například požitku smyslů) před statkem výše ceněným (například zdravím) platí za nemorální, právě tak volíme-li blahobyť před svobodou.⁵⁴

Morální protiklady Nietzsche považuje za představy, jež zakrývají nemorální povahu světa. Neexistuje nic dobrého ani zlého o sobě, to my, lidé propůjčujeme svým hodnocením tyto predikáty věcem nebo činům. V tomto ohledu se Nietzsche často zabývá morálními protikladnými kategoriemi egoismu a altruismu. Tvrdí, že i egoismus může být způsob, jak udělat něco pro druhé. I nejhlubší vztah k druhému má egoistický charakter, například matka se svému dítěti nevěnuje z čistého altruismu. „Matka dává dítěti, co bere sama sobě, spánek, nejlepší pokrm, za určitých okolností i zdraví či majetek. Voják si přeje, aby padl na bitevním poli za vítěznou vlast: neboť ve vítězství vlasti vítězí zároveň jeho nejvyšší přání. - Avšak jsou toto všechno neegoistické stavy?“⁵⁵ Tak prokazuje, že tam, kde se vztah k sobě a vztah k druhému vylučují, jsou oba deficitní. Plný vztah k sobě je spoluodkázán na otevřenost druhého, vztah k druhému je spolupodmíněn kladným vztahem k sobě – nelze tedy provést morální dělení. Jedno vychází z druhého a naopak, a tak je to i u jiných morálních kategorií. Nietzsche chce ukázat, jak tradiční morálka klame, neboť považuje egoismus za zlo, ale například slabošská neschopnost je dobrem o sobě. Egoismus je pro Friedricha znakem silného člověka, vůdčího typu, bohéma či idiota, který se neobává vystoupit z davu a dát na odiv vlastní názor. Je to člověk, který má vůli k moci, soukromník, kterých svět potřebuje více, poněvadž morálka slabých jedinců početně převládá nad morálkou panskou, a tak většina lidí ustrnula na místě a nevyvíjí se směrem k nadčlověku.

⁵³ NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*, s. 45.

⁵⁴ Tamtéž, s. 47.

⁵⁵ NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*, s. 54-55.

Co je dobré a co zlé tedy Nietzsche chápe obráceně, než bývá obvyklé. Podléhání materiálním podnětům a subjektivním pohnutkám bývá tradičně chápáno jako slabost. Sám o tom vypovídá v díle *Antikrist*, které má být jeho pokusem o kritiku křesťanství a morálky z ní vycházející. Hodnotící soudy vycházející z křesťanské morálky jsou dle něj opravdu *postavené na hlavu*. Pojmy „pravdivý a falešný“ jsou nezbytně obráceny: co je životu nejškodlivější, zove se zde *pravdivým*, co jej povznáší, stupňuje, co mu přisvědčuje, jej ospravedlňuje a vede k triumfu, zove se *falešným*.⁵⁶ Dobrý člověk je stádní, duchovně netvůrčí a slabý typ člověka, který se pouze „uchovává“. Dobro značí poslušnost vůči mravu. Pro Nietzscheho značí morální požadavek, aby byli všichni spořádaně dobří, příznak úpadku a ohrožení života. „Vzešlo mi bolestné, příšerné divadlo: zdvihl jsem oponu nad *zkažeností* člověka. Toto slovo v mých ústech je chráněno aspoň jednoho podezření: že obsahuje morální obžalobu člověka. Je míněno – podtrhl bych to znovu – *bez moralinu*: a to až do té míry, že pociťuji onu zkaženost nejsilněji právě tam, kde se dosud nejvědoměji aspirovalo na *ctnost*, na *božskost*.“ Nietzsche odkryl toto divadlo, jež se na scéně křesťanství odehrává. Hodnoty, které jsou jeho součástí, nazývá hodnotami dekadenci – tedy úpadkovými. Naopak jako vyzrálost bývá chápána kontrola nad těmito pohnutkami, zralý a dobrý je takový člověk, jehož chování se řídí něčím nesubjektivním. Taková morálka (morálka poslušnosti) však z člověka dělá stádní bytost, stává se netvůrčím, slabým a pasivním. „Život sám je mi instinktem pro vzrůst, pro trvání, pro hromadění sil, pro moc: kde chybí vůle k moci, je úpadek. Moje teze jest, že všem nejvyšším hodnotám lidstva tato vůle *chybí* – že vládnou pod nejsvětějšími jmény hodnoty úpadkové, hodnoty *nihilistické*.“⁵⁷ Zlo je vše, co odporuje dobrým mravům i zvykům, je to tvůrčí element. Zlo je tedy něco nového, zatímco dobro je to, když jsou věci tak, jak mají být, jak je obvyklé. Jinými slovy, být zlý je být individuální, svobodný a nepředvídatelný. Náhoda a nejistota jsou chápány jako znaky zla. Takto chápanou morálku Nietzsche označuje jako stádní či otrockou, vyzdvihující hodnoty jako podřízenost, potřeba jistoty, opora, nesamostatnost a slabost.⁵⁸ Je třeba si uvědomit, že

⁵⁶ NIETZSCHE, F. *Antikrist*, s. 21.

⁵⁷ NIETZSCHE, F. *Antikrist*, s. 14 – 15.

⁵⁸ NIETZSCHE, F. *Antikrist*, s. 14 – 15.

Nietzsche neútočí přímo na morální jednání, ale na morální výklad světa. Podle Nietzscheho je třeba odstranit zastaralý a nefunkční systém otrocké morálky. Lidé by si měli uvědomit, že univerzální platnost propůjčuje nařízením morální status, tak ho povyšuje na morální normy a právě tento nárok je znakem stádní mentality. Je třeba vymýtit odpor ke *zlu*, jak jej chápe otrocká morálka a nastolit systém panské morálky. Panská morálka podporuje člověka, který je pánem svých ctností (i nectností), je bytostí, jež imperativy používá, namísto podřizování se. Ctnost panské morálky tkví v tom, že je tvůrčí, individuální, osobní. Člověk panské morálky je individuem, které nezdůvodňuje své jednání sledováním obecného principu, ale zdůvodňuje volbu příslušného principu svým rozuměním situaci. Nastolení tohoto typu morálky je v dnešní době zapotřebí, jinak hrozí, že nastane zbytnění stádní morálky.⁵⁹

4.4 SMRT BOHA, POSLEDNÍ ČLOVĚK A NADČLOVĚK

V Nietzscheho ústředním a nejdůležitějším díle *Tak pravil Zarathustra*, se objevují klíčové myšlenky jeho filosofie. Veškerá předchozí díla již směřovala k myšlenkám, které se v tomto díle vyskytují, ale nebyla zcela vyslovena. Spisy po *Zarathustrovi* zase na dílo navazovaly a snažily se jej objasnit. Interpretace Zarathustry není vůbec jednoduchou záležitostí, poněvadž publikace je psána v aforismech, básnickou formou. Toto dílo tak svědčí i o Nietzscheho uměleckém nadání.

Hlavní postava Zarathustry, skrze níž Nietzsche promlouvá, je inspirována postavou Proroka Zoroastera, který žil v 6. století př. n. l. ve staré Persii. Friedrich postavou Zarathustry usiloval o zachycení obratu v dějinách. Zarathustra pro něj představoval myslitele, který vlastním úsilím přemůže morálku a stane se z něj imoralista, tak jak sám sebe označuje Nietzsche ve spise *Ecce homo*.⁶⁰ Nietzsche tedy skrze postavu Zarathustry promlouvá a stává se tak „prorokem“ budoucnosti. Situaci, která nastane – smrt Boha - domýšlí do důsledků a otevírá novou šanci lidství, kterou později symbolizuje nadčlověk.

První myšlenka smrti Boha se ukazuje v díle předcházejícím *Zarathustrovi*, v knize *Radostná věda*, konkrétně v aforismu 125 *pomatenec*. Pomatený člověk běží se

⁵⁹ KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*, s. 91 – 98.

⁶⁰ FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*, s. 74 – 75.

svítlnou na tržiště, kde promlouvá k ostatním lidem, kteří již v Boha nevěří, tedy k posledním lidem, a svou promluvou způsobuje nemalé veselí. „Kam se poděl Bůh? vzkřikl, já vám to povím! *My jsme ho zabili*, - vy a já! My všichni jsme jeho vrahy! Ale jak jsme to udělali?“⁶¹ Poslední lidé zabili Boha tím, že jej zbavili významu. Tito lidé považují sami sebe za cíl a určení života, spočívající ve slastném sebeprožitku. Společnost na trhu zabila boha tím, že Ho samotného nepoznali, nikdy jim nic nedal a zároveň této vraždě přitakávají, byť s údivem, jelikož zatím se nenašel opovážlivec, který by vystoupil z davu a vzkřikl jako pomatenec. Hodnoty, které byly stanoveny církví či Bohem oni nyní poměřují výhradně vůči sobě samým. Následuje smršť pomatencových otázek, kam od této chvíle - smrti Boha, bude směřovat vývoj země, a jak to ovlivní ostatní lidi. „Bůh je mrtev! Bůh zůstane mrtev! A my jsme ho zabili!“⁶² Pomatenec se dále vyptává, v co lidé budou věřit a čím se budou utěšovat, když už tu nebude Bůh. Pomatenec zde představuje postavu opozitní vůči ostatním lidem na tržišti, je to „bohém“, který Boha popírá, ale domýšlí důsledky této vraždy a snaží se ostatní lidi svými otázkami donutit, aby se také zamysleli nad tím, co tato vražda způsobí. Navíc ve jménu Boha se pořádaly různé slavnosti, bohoslužby a hry, kterými lidé Boha oslavovali a které jim *přinášely* božské odpuštění od hříchů. Nyní už není možnosti se očistit. „Ještě nikdy nebylo většího činu, - a kdokoli se zrodí po nás, patří kvůli tomuto činu do vyšších dějin, než byly celé dějiny dosavadní!“⁶³, pravil nakonec pomatenec a vřava na tržišti ustala. Pomatenec „nakonec mrštil svou svítlnou o zem, takže se roztříštila a zhasla.“⁶⁴ Uvědomil si, že veškeré otázky pokládá velmi brzy, poněvadž lidé si tuto závažně významnou událost dosud neuvědomují, a tak z tržiště odchází s tím, že ještě nenastal jeho čas. Lidé byli udiveni pomatencovými slovy, protože dosud tuto skutečnost nikdo nevyslovil veřejně a nahlas. Tito lidé Boha sice zabili, ale stále jsou schopni se na něj odvolávat v případě, když jim někdo bere jejich ‘práva’ na blaženost a štěstí. Bůh v tuto dobu slouží jako kniha přání a stížností, jako

⁶¹ NIETZSCHE, F. *Radostná věda*, s. 121.

⁶² NIETZSCHE, F. *Radostná věda*, s. 121.

⁶³ NIETZSCHE, F. *Radostná věda*, s. 121.

⁶⁴ NIETZSCHE, F. *Radostná věda*, s. 120.

pouhý zdroj naděje, jako cosi výhradně iluzorního a nicotného, k čemu se uchylují ve chvílích netvůrčího strachu či hněvu, že jim někdo upírá jejich slasti a hry. Lidé sice Boha ztratili, ale neustále se na něj odvolávají jako na garanta logiky a morálky, zduchovnili si Boha pro svůj pocit bezpečí. Lid tržišť je společnost dekadentní, chybí jim vůle k moci, stále se podřizují mravům, které jim přikazuje jejich náboženská víra. Lidé jsou stále neschopni se osamostatnit, vystoupit z tržiště a stát se silným jedincem, který se nebude podřizovat zákonům, jež jsou po smrti Boha „nicotné“. Tito lidé si neuvědomují, že opravdová víra není pouhým zdrojem štěstí, blaženosti a bohatství, ale též může přinášet i zármutek, utrpení či samotu a bídu. Tato nihilistická společnost si dokáže navzájem legitimizovat své konání, ale odpovědnost za své činy je stále pohodlnější přenechat Bohu, vždyť pouhý člověk by nedokázal nést na zádech takové břímě, jako Bůh. Svítilna, kterou pomatenec třímá v rukách, je metaforou slunce, světla, platónského ideálního archetypu, jehož reprezentantem, je to které jsoucno, na kterém participují. Roztržštění pomatencovy svítilny značí zhroucení ideální skutečnosti, zásvětní reality, ztrátu vyšší ideje Dobra (*idea tú agathú*), která nechávala každé jsoucno být jsoucí.⁶⁵ Taktéž je roztržštění svítilny metaforou pro odklon od křesťanství, neboť křesťanství je pro Friedricha Nietzscheho *platonismem pro lid*.⁶⁶ Se svítilnou tak pomatenec pohrývá i Boha a nyní je úkolem pro Nietzscheho nalézt tržiště, které bude schopné unést takové břemeno, jaké dokázala nosit celá zásvětní realita.

Nietzsche tuto skutečnost, konec víry v zásvětní realitu, chápe jako osvobozující skutečnost, která člověku dává vůli k moci, svobodu a možnosti stanovit nové hodnoty. Člověk už si od této chvíle může sám určovat hodnoty toho, co je dobré a zlé, pravdivé nebo nepravdivé, ctnostné či hanebné a tak podobně. Ovšem prozatím, jak pravil pomatenec, je příliš brzy, člověk zatím pociťuje vzhledem k této svobodě úzkost a tíhu.⁶⁷ Člověk je v této chvíli stále pod nadvládou imperativní morálky křesťanství, sám není schopen se od těchto příkazů odpoutat a jen myšlenka na osvobození se od těchto nařízení působí lidem strach. Lidé zatím nemají sílu k sebepřekonání, nechtějí se stát

⁶⁵ NIETZSCHE, F. *Radostná věda*, s. 120 – 121.

⁶⁶ Srov. KRUŽÍK, J. *Nietzsche a člověk*, s. 101.

⁶⁷ NIETZSCHE, F. *Radostná věda*, s. 121.

něčím víc než doposud, ale chtějí existovat právě tak, jak jsou nyní. K tomuto 'přebývání' jim stále postačují morálkou stanovené hodnoty, jež jsou na věčný čas garantem setrvalého stavu. Bůh jako garant hodnoty všech hodnot je pouze trpěn jako kdesi daleko tušený dohled, jehož se poslední lidé dovolávají v situacích, kdy si neví rady, jak dále nakládat se svým životem, pouhým přebýváním či netvůrčím životem. Trh je metaforou pro hojnost, na trhu je všeho dostatek, ale společnost na tržišti je „uvnitř prázdná“, nenaplněná, a uvnitř sebe mají pouhou *pustinu*. Tato vnitřní prázdnota vede k nihilismu. Život a tvoření nemá žádný smysl ani účel či cíl, proto jsou spokojeni se svým životem tak, jak ho nyní žijí. Tito lidé postrádají vůli k moci, vůli k sebepřekročení a proto jsou pouhým *stádem ovcí* na velkých pastvinách křesťanské církve. Církev poslušné jednání společnosti uspokojuje, ba dokonce i vyžaduje, poněvadž ona je *garantem* božských zákonů zde na Zemi a jakýkoliv vzdor ji může ohrozit.

Myšlenka smrti Boha se stává výchozím bodem pro nadcházející Nietzscheho filosofii, tedy učení o posledním člověku a nadčlověku jakožto i vůli k moci. Toto učení se nachází již v předmluvě ke knize *Tak pravil Zarathustra*. Zde Friedrich Nietzsche dále rozvíjí myšlenky, které předcházely právě tomuto spisu, jako například v již zmíněné *Radostné vědě*.

Zarathustra ve věku třiceti let odchází do hor, aby mohl zasvětit život svému duchu, aby ho rozvíjel a přemýšlel o něm. Po deseti létech v horách se Zarathustrův duch pozměnil, tak ráno vstal a pravil ke slunci: „Ty veliká hvězdo! Čím bylo tvé štěstí, kdybys neměla těch, kterým svítíš! Po deset let jsi přicházela sem nahoru k mé sluji: byla by ses nasýtla svého světla i této cesty, nebyti mne, mého orla a mého hada. Ale my jsme tě očekávali každého jitra, odníмали ti tvůj nadbytek a žehnali ti za něj. Pohled! Omrzela mne má moudrost, (...). Rád bych daroval a rozdával, až se zase jednou mudrci mezi lidmi potěší svou pošetilostí a chud'asové svým bohatstvím. Proto musím sestoupiti hloub: (...) Musím jako ty zaniknouti: (...)“⁶⁸ Zarathustra prosí o požehnání, aby se mohl sebepřekonat a měl možnost lidem zvěstovat zánik ideálního světa, idealizované morálky a s ní související slabost, protože podle něj už tento svět

⁶⁸ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 7.

zanikl. Po deset let byl osamocen, společníkem mu byla pouze vlastní pýcha a inteligence, díky které dosáhl prozření o povaze našeho světa.

Zde si můžeme, podle mého názoru povšimnout, analogie s počátky buddhismu. Sídhdhártha Gautama taktéž jako Zarathustra, pobýval dlouhou dobu o samotě, než dosáhl osvícení a další dobu trvalo, než našel odvalu, aby své vědění předal lidem. Hvězda je metaforou pro Boha či ideje, bez věřících nemá žádnou hodnotu. Ještě než se Zarathustrův duch proměnil i on byl účasten na zásvěti a žehnal mu. Orla a hada, můžeme považovat jako metaforu pro hrdost a chytrost,⁶⁹ tedy protiklad pokory a „chudoby ducha“. Zarathustra chce své učení zvěstovat lidem bez rozdílu, jak mudrcům, kteří jsou chudí duchem, tak naopak lidem, kteří mají svobodného ducha, ale v očích lidstva jsou to chudšasové. Tak Zarathustra započal svůj zánik, započala jeho přeměna a sebepřekročení. Při svém sestupu z hor potkává v lese poustevníka, světce, který se dobrovolně vzdálil od lidí, aby mohl milovat jen Boha a mohl se k němu transcendentovat. Tento poustevník Zarathustru poznává, pamatuje si jej, jak před deseti lety odcházel do hor, jako on nyní. Také vidí, jak se proměnil, probudil se a stal se tvůrčí bytostí. Světec jej nabádá, ať se nevrací zpátky k lidem i přesto, že je má rád. Nabádá ho, aby zůstal spíše v lese, protože lidem není co dáti. Ale když Zarathustra byl samotný, promluvil takto k srdci svému: „Což je to možné! Tento staříčkový světec ještě ani nezaslechl v svém lese, že *bůh je mrtev!*“⁷⁰ Opakem probuzení je spánek. Spánek života je metafora pro klam transcendence, kdy člověk zapomíná na vlastní tvůrčí podstatu a je tedy spící, netvůrčí individuum. Poustevník stále žije v omylu, neuvědomuje si, že Bůh zemřel a již není možno promlouvat k nadlidskému. Světec musí promlouvat a zvěstovat již pouze lidem, mají-li jeho slova mít váhu. Člověk tak musí promlouvat k člověku. Zde si můžeme povšimnout, že v díle *Zarathustra* Bůh nebyl zavražděn, jak tomu bylo v aforismu *Pomatenec* ve spise *Radostná věda*, ale zde Bůh zemřel sám, zemřel na svůj soucit k člověku. „Co záleží na mém soucitu! Zdaž soucit není křížem, na nějž jest přibíjen, kdo miluje lidi? Můj soucit však není

⁶⁹ Cit. „Jsou to má zvířata!“ (...) „Nejhrdější zvíře pod sluncem a nejchytřejší zvíře pod sluncem(...)“.
NIETZSCHE, F., *Tak pravil Zarathustra*, s. 19.

⁷⁰ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 9.

ukřížováním!“⁷¹Lidstvo Boha zabilo tím, že boží soucit začali zneužívat. Zarathustra soucit, ani soucit k lidem neuznává, poněvadž si uvědomuje, že soucit je slabost. Slabost nemá v jeho životě místo, jelikož by jej srážela od vlastního sebepřekračování.

Zarathustra přichází do nejbližšího městečka a na tržišti nachází shromážděný lid a praví: „*Hlásám vám nadčlověka*. Člověk je cosi, co má být překonáno. Co jste vykonali, aby byl překonán? Všechny bytosti dosud vytvořily něco nad sebe samy: a vy chcete být odlivem tohoto velkého přílivu a raději snad se vrátit k zvířeti, než abyste překonali člověka? (...) Nadčlověk je smysl země. Vaše vůle necht' dí: nadčlověk *budiž smysl země!*“⁷²V této přímé řeči již Friedrich Nietzsche vyslovuje jednu ze svých ústředních myšlenek, totiž myšlenku o nadčlověku. Lidé se nesnaží o tvůrčí vývoj sebe sama, nýbrž pouhým uspokojováním svých potřeb a pudů, navrací se zpátky k živočišné podstatě člověka. „To byste chtěli?“ Ptá se Zarathustra. Lidé nemají ve vývoji směřovat zpátky, ale posouvat se kupředu. Nadčlověk je bytost, která ví o smrti Boha, ví tedy i o nereálnosti zásvětného světa a zřiká se světa věčnosti. Bůh je nyní mrtev a spolu s ním i celý morální výklad skutečnosti, celý svět toho, *co by mělo být*. Nadčlověk je tvůrčí bytost, jejímž hlavním úsilím je vůle k moci. Navrací se k zemi a nachází v ní svobodu. „Zapřísahám vás, bratří moji, zůstaňte věrni zemi a nevěřte těm, kdož vám mluví o nadpozemských nadějích! Travičové to jsou, ať to vědí, či ne.“⁷³Zarathustra řeční k lidu ve smyslu, že Bůh je mrtev. Již není třeba hlásat nadpřirozený svět. Pravý a reálný svět je svět, který vidíme smysly. Křesťanství a platonismus Nietzsche odmítá, právě z důvodu domněnky dvou světů, ideálního naproti smyslovému. „Kdysi byl zločin proti bohu největším zločinem, ale bůh zemřel, a s ním zemřeli též tito zločinci. Páchatí zločin proti zemi a vnitřnosti nevyzpytatelného ceniti výše než smysl země, to je teď nejhroznější.“⁷⁴Zarathustra apeluje na lidi, aby si uvědomili, že země zakládá jejich svobodu, že ze země vše pochází a na zemi má člověk také svoji jistotu. Vše ze země

⁷¹ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 11.

⁷² NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 9 – 10.

⁷³ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 10.

⁷⁴ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 10.

pochází a také se vše k zemi zpět navrácí. Bůh a veškerá víra v božské či ideální je nahrazena zemí.

Lidé Zarathustrovi nevěnovali pozornost, jakou by si přál. Podivil se a pravil: „Člověk jest provaz natažený mezi zvířetem a nadčlověkem – provaz nad propastí. (...) Co je velkého na člověku, jest, že je *přechodem a zánikem*.“⁷⁵ Zde se nachází velmi důležitá Nietzscheho myšlenka, totiž, že člověk není účelem, ale je mostem k něčemu vyššímu. Každý člověk je článkem v řetězu života a usiluje o dosažení vyšší úrovně lidského bytí. Musí tedy být aktivní, tvůrčí, odvážný a tvrdý. Slabý a pasivní člověk úroveň lidského bytí nijak nepozvedá, právě naopak. Jenže přesně toto z něj dělá morálka, tradiční pojetí morálky člověka oslabuje. Naše tradiční pojetí ctnosti a štěstí způsobuje, že nejsme schopni životního vzestupu. Vypěstovali jsme v sobě škodlivé instinkty, touhu po jistotě a bezpečí. Člověk svým životem buď přispívá k vzestupu, nebo k úpadku života. Principem života je soupeření, boj. Moudrý je ten, kdo si dovede najít soupeře. Nevybírám si svoji sílu, tu buď mám, nebo nemám. Ale volím si protivníka, jehož přemožení bude znamenat můj vzestup. „Miluji všechny ty, kdož jsou jako těžké krůpěje, ojedinele padající z temného mračna, jež visí nad lidmi: zvěstují, že přijde blesk, a jakožto zvěstovatelé zahynou. Hleďte, já jsem zvěstovatel blesku a těžká krůpěj padající z mračna: onen blesk však sluje nadčlověk.“⁷⁶ Pravil Zarathustra. Zarathustra přitakává lidem, kteří jsou tvůrčí a straní se davu. Tito lidé usilují o vlastní vývoj, a tak jsou schopni špatné (morální) návyky opustit a vyvíjet se kupředu. Sám Zarathustra ví o svém sebepřekonání, které směřuje k nadčlověku, a tak je schopen přeměny. Lidé jsou mostem k nadčlověku, ještě nejsou svobodní, stále jsou obtěžkáni břemeny a umírají pod touto tíhou. Lidé zatím nedokážou unést na svých bedrech absolutní svobodu, kterou jim přináší život bez křesťanského Boha. Zarathustra je ovšem již osvobozen od břemen, má svěží a svobodnou mysl, proto on je ten, kdo zvěstuje nadčlověka. Dav na tržišti bohužel Zarathustrovi nerozumí, o čem praví. Lidé mají vzdělání a domnívají se, že na to mohou být pyšní, protože je to povyšuje nad jiné, kteří vzdělání nemají. Opakem pýchy je pohrdání. Proto Zarathustra promluví k lidem a

⁷⁵ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 11.

⁷⁶ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 13.

jejich pýše: „Promluví jim o tom, co jest hodno největšího pohrdání: to však je poslední člověk. (...) Pravím vám: musí mít ještě chaos ve svém nitru, kdo chce zrodit tančící hvězdu. Pravím vám: vy ještě máte chaos ve svém nitru. Běda! Přejde čas, kdy člověk již nebude rodit hvězd. Běda! Přejde čas člověka, který zasluhuje největšího pohrdání a sám sebou již neumí pohrdat. Hled'te! Ukazuji vám *posledního člověka*.“⁷⁷ Proč je třeba pohrdat posledním člověkem? Inu, poslední člověk i přesto, že Bůh je mrtev, v něj stále věří. Poslední člověk se vyhýbá námaze, konfliktům, představuje rezignaci na stanovování si vlastních překážek k překonávání, tedy k růstu moci. Stále se řídí starou morálkou a jejími ustanovenými hodnotami, využívá je jako zdroj naděje, jako cosi iluzorního a nicotného, protože sám má obavy postavit se čelem vůči budoucnosti. Poslední člověk se tak raději uchyluje v područí Boha, který mu býval garantem zodpovědnosti, když bylo zapotřebí.⁷⁸

Lidé ve městečku Zarathustrovi nerozumí, posmívají se mu a nenávidí ho. Zarathustra tak odchází z města s myšlenkou, že již nemá smysl promlouvat k těmto lidem, kteří žijí a hlavně myslí jako „stádní“ bytosti. Nemá význam promlouvat ani ke světcům, jelikož ti jeho myšlenky považují za neřestné a opovržením hodné. Zarathustra tak bude promlouvat pouze se společníky, kteří jsou schopni pochopit a vyslyšet jeho myšlenky.⁷⁹

Zarathustra takové společníky nachází ve městě zvaném „Pestrá kráva“. Promlouvá k jeho žákům a předává jim své myšlenky a učení. Svě vyprávění započíná řečí „O třech proměnách“. Základním motivem této řeči je proměna lidské bytosti, která nastává smrtí Boha. Jedná se o proměnu od sebeodcizení k tvůrčí svobodě, jež si je vědoma sebe samé. Bůh je chápán jako protiklad lidské svobody. Svoboda člověka tak již není omezena Bohem, ale je omezena Zemí. „Tři proměny vám jmenuji ducha: jak duch se stává velbloudem, lvem velbloud a dítětem posléze lev.“⁸⁰ Friedrich dle mého mínění zvolil tyto představitele proměn výstižně, poněvadž bez většího úsilí můžeme

⁷⁷ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 13.

⁷⁸ Srov. NOVÁK, A. *Dělník, nadčlověk, smrtelník.*, s. 179.

⁷⁹ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 7-20.

⁸⁰ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 21 – 22.

nahlédnout podstatu a povahu jak velblouda, lva, tak i dítěte. Velbloud je zvíře, jež žije v tropickém prostředí a dokáže se vypořádat s extrémními teplotami. Velbloud je domestikované zvíře, které slouží lidem s pokorou a musí nosit těžké náklady, a to i na dlouhých trasách. Velbloud je metaforou pro pokorného asketického člověka, který uznává nadvládu Boha. Tento člověk se ztotožňuje s mravním zákonem, kterému je oddaný a řídí se dle hierarchie stanovených hodnot. Velbloud představuje člověka, který je spoután pevným světem hodnot a je plně a dobrovolně oddaný zákonu „musíš“.⁸¹ Bohužel takový člověk pod těžkým nákladem příkazů si není vědom toho, že každý příkaz - musíš, míří proti němu samotnému. „Vše toto nejtěžší na sebe bere nosný duch: podoben velbloudu, jenž nákladem obtěžkán pospíchá na poušť, tak pospíchá duch na svou poušť. Ale v nejosamělejší poušti nastává druhá proměna: lvem se tu stává duch, svobodu chce si ukořistiti a pánem býti ve své vlastní poušti.“⁸² Lev je pokládán za „krále zvířat“. Je samostatný, uvážlivý, dominantní, má vůli *chtít*. K druhé proměně dochází skrze odvržení těžkého břemene velblouda. Je potřeba samoty a odcizení od lidského způsobu žití. To, co bylo dosud zátěží, morální zákon, Bůh, povinnosti, to vše je pryč a člověk v podobě lva vystupuje proti inteligibilnímu světu. *Lev* prosazuje vlastní svobodu, ale nedokáže vytvářet nové hodnoty. Člověk proměněný ve 'lva' ještě není tvůrčí bytostí, je sice hnán silou „chci“, ale není schopen stanovit nový rozvrh. Proměnou ve lva ještě není dosaženo cíle, a tak je třeba proměna v „dítě“.⁸³

Dítě je metaforou pro nadčlověka. Dítě je svobodná tvůrčí bytost. Pro dítě neexistují žádná omezení, neřídí se stanovenými zákony či příkazy, ale jedná dle vlastní vůle a dle instinktů. Dítě potřebuje k svému rozvoji především hru. Hra je přirozeností pozitivní svobody.⁸⁴ Tato triáda proměn nemá nic společného s biologií či Darwinovo pojetím o vývoji druhů. Tyto proměny jsou metamorfózou konečné svobody, ke které dochází skrze vlastní sebeodcizení, přes uvědomění si vlastní svobody až po sebepřekročení.

⁸¹ Srov. FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*, s. 81.

⁸² NIETZSCHE F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 21.

⁸³ Srov. FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*, s. 82.

⁸⁴ Srov. FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*, s. 82 – 83.

Podle mého názoru, je aktuálně nejsmysluplnější nutnou proměnou člověka, proměna na úrovni duchovní. Tato se navíc ve světle aktuálních světových událostí jeví nezbytnou pro přežití lidského druhu vůbec. Současný vývoj nasvědčuje eskalaci zvířecích principů nad principy duchovními v takové míře, že tento trend již ostře koliduje s nadějí na přežití lidstva i Země samé. Vývoj nasvědčuje k nevyhnutelné nutnosti transformace vnímání a myšlení člověka. Bez této proměny by se totiž lidstvo mohlo dočkat momentu, kdy si zdevastovaná planeta tuto proměnu vyžádá drastickým způsobem sama, bez ohledu na to, za co takzvaný „Pán tvorstva“ sám sebe považuje.

Na základě této proměny Zarathustra v nadcházejících hovorech vykládá, jak dochází k přehodnocení životních aspektů po smrti Boha. Před proměnou mudrci v klamu hlásali ctnost transcendence, aniž by ji sami absolvovali. Byli to lidé neprobuzení, spící. Lidé před proměnou, totiž především lidé oddaní křesťanské víře a křesťanské morálce, zapomínali na vlastní tvůrčí podstatu, na to, že je třeba sebezpřekročení. Uvázli ve světě podléhajícímu morálnímu imperativu, morálně podle tohoto zákona *žili* svůj život na Zemi tak, aby po smrti dosáhli osvobození, transcendence. Bohužel, si neuvědomovali, že dosáhnout transcendence po smrti je pozdě, poněvadž po smrti již nežijeme. Hlasatelé ctnosti ve jménu příkazující morálky hlásali spánek, nechtíce, aby lidé uzřeli vlastní svobodnou tvůrčí podstatu. Spánek byl pánem ctností. Sám Zarathustra to komentuje: „Jeho moudrost jest: bdi, abys dobře spal. A věru, kdyby život byl beze smyslu, a kdybych nemohl voliti než nesmysl, byl by to i mně nesmysl nejdůstojnější volby. Teď jasně chápu, co kdysi především hledali, když hledali učitele ctnosti. Dobrého spánku si hledali a k tomu ctností kvetoucích mákem!“⁸⁵Nietzsche tak otevřeně poukazuje na to, jak křesťanská morálka a víra postavená na základech křesťanství, ponechává člověka v absurdní existenci vůči sobě samému, poněvadž člověk podle příkazů morálky na tomto světě nic netvoří. Život zde na Zemi je jen přípravou pro život v ideálním světě. Život na Zemi je jen *přežívání – nebytí*. Těmto vykladačům ctnosti minul jejich čas, jak pravil Zarathustra.⁸⁶Lidé se tak hnali za ctnostmi, jako stádo oveček, nemuseli nic nového tvořit, jen se domáhat

⁸⁵ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 25.

⁸⁶ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 25.

určitého stanoveného ideálu, protože není třeba vynalézat nové, stačí se podřídít. Řídit se v životě podle desatera přikázání je podle Friedricha jako nosit přetěžké břímě na zádech. Pokud má člověk jedinou ctnost, snáze přejde přes most a stane se nadčlověkem, snáze překoná sebe sama. Mít mnoho ctností je nakonec zlo, poněvadž ctnosti mezi sebou bojují. „Žárlí ctnost na ctnost, a žárlivost je hrozná. I ctnosti mohou žárlením zahynouti. Koho plamen žárlivosti obklopuje, ten, podoběn štíru, naposled sám proti sobě obrátí otrávený bodec.“⁸⁷Lidé „chudého ducha“ si vytvořili nadpozemský, dokonalý svět a Boha. Takové idealistické myšlenky, myšlenky záhrobí měli vykupovat z utrpení. „Choří to byli a odumírající, ti pohrdali tělem i zemí a vynalezli věci nebeské a spasné krůpěje krve: ale i tyto sladké a ponuré jedy brávali z těla a ze země! Svě bídě chtěli utéci, a hvězdy jim byly příliš daleko. I vzdychali. „Ó kdyby byly nebeské cesty, po nichž bychom se vplížili do jiného jsoucna a blaha!“⁸⁸ Takoví lidé byli přesvědčeni, že péče o duši je vykoupí z pozemského utrpení. Neuvědomovali si, že jsou obyvateli pozemského světa, že země je jejich matkou, díky ní vznikli, ta jim dala tělo, a že nakonec se zase v zem obrátí. Země jim skýtá to, co je potřebné k životu. Víra jim neposkytne potravu pro ně samotné, pro tělo. Jako nevědomé bytosti si ovšem toto neuvědomují, a tak se chtějí stát obyvateli záhrobí. Tato touha, kteráž je v lidském životě nedosažitelná, je tedy poskytovatelem jejich utrpení a nespokojenosti s vlastním pozemským životem. V podstatě se trápili myšlenkou po záhrobním světě, než aby je od trápení vykupovala.⁸⁹ Tady nalézáme myšlenku, že křesťanská víra je vlastně *podvodem*. Víra slibuje, že dává blaženství. Víra blaženství slibuje, ale nedokazuje to. Sám Friedrich se k tomuto podvodu vyjadřuje takto: „Řečeno formulí: ‘věřím’, že víra dává blaženství; - *tudíž* je ‘pravdivá’. Toto tudíž, toť absurdnost sama kritériem pravdy. - ale dejme tomu, s jistou povolností, že je dokázáno, že víra dává blaženství (-že to *není* jen přání, *není* jen slíbeno trochu podezřelými ústy kněžovými): bylo by kdy blaženství – odborněji řečeno, *rozkoš* – důkazem pravdy? Tak naprosto jím není, že mluví-li pocity rozkoše do otázky: ‘co je pravda’? Podává to téměř

⁸⁷ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 31.

⁸⁸ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 27.

⁸⁹ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 25 – 28.

protidůkaz, rozhodně však to budí nejvyšší podezření proti 'pravdě'. Důkaz rozkoše je důkazem pro rozkoš, - nic víc; (...) Každou píď pravdy musil člověk sám na sobě vydobýt, musil za to vydat všanc všechno, na čem jinak lpí srdce, naše láska, naše důvěra v život. Je k tomu třeba velikosti duše: služba pravdě je služba nejtvrďší. - Copak znamená být poctivým ve věcech ducha? Být přísným na vlastní srdce, pohrdat 'krásnými city', dělat si svědomí z každého Ano a Ne – Víra dává blaženství: *tudíž lže...*⁹⁰ Touto analýzou Nietzsche dle mého názoru ukazuje, jakou lest vynalezli propagátoři víry vůči lidstvu. Křesťanství, neb i platonismus, stanovil pravdou, že existuje Bůh, či určité vyšší jsoucno mimo náš svět. Tento ideální svět je světem, ke kterému máme v našem pozemském životě směřovat, ten nám stanoví naše hodnoty, kterými se máme řídit. Tento svět je pravým světem, tak to praví víra a my se touto vírou máme řídit. Nemožnost poznání ideálního světa zde na zemi je tak podloženo pouze vírou, ale víra nikdy nic nedokazuje, je stále *pouhou* vírou. Křesťanství a platonismus ustanovilo za pravdu něco, co je nemožné lidskými smysly nahlédnout a je v materiální, pozemské rovině nedokazatelné. Jak můžeme považovat za pravdivé něco, co nelze ověřit? Je to pouhá hypotéza a nezbývá nám, než věřit. Ovšem věřit a dokázat něco ověřit, jsou dva odlišné pojmy. Víra je synonymem pro hypotézu. Víra není pravdou, je pouhou hypotézou. Zarathustra se na „záhrobníky“, tedy věřící, nehněvá. Zarathustra jakožto svobodný duch jim přeje, aby se tito choří lidé na mysli co nejdříve uzdravili.⁹¹

Takto shovívavý ovšem není k těm, kteří opovrhují svým tělem. K těmto „opovrhovatelům“ se Zarathustra obrací proslovem: „Těm, kdož povrhují tělem, řeknu své slovo. Nemají mi přeměnití sebe ani jiné, nýbrž jen vlastnímu tělu mají říci sbohem – a tak oněměti. „Tělo jsem a duše“ - tak mluví dítě. A proč nemluvíti, jako mluví děti? Procitlý, vědoucí však praví: Tělo jsem a tělo a pranic více; a duše jest jen slovo pro cosi na mém těle.“⁹² Podle Nietzscheho je tělo pravdivé, skrze tělo vnímáme náš svět, tělo je důležitý nástroj pro vůli k moci. Duše není, patří do ideálního světa, který je již

⁹⁰ NIETZSCHE, F. *Antikrist*, s. 119 – 120.

⁹¹ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 27.

⁹² NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 28 -30.

pohřben společně s Bohem. Ve světě už není místo pro ty, kdo opovrhují tělem a zabývají se duší či duchovní říší. Tito opovrhovatelé nejsou hodni toho, aby byli mostem k nadčlověku, pravil Zarathustra.⁹³ V této promluvě si dle mého názoru Nietzsche protiřečí. Dítě, které je dle něj synonymem pro vidoucí, svobodnou bytost, zde proklamuje existenci duše, kterou ale Nietzsche zavrhuje. Není právě toto momentem odhalujícím kořeny jeho budoucího mentální rozvratu?

Proměnou člověka ve vyššího člověka a následně nadčlověka se vše obrací k zemi, jak praví Nietzsche. Duch a duše jsou jen čímsi na těle, naše tělo je součástí země a tvoří se zemí jednotu. Tělo je pozemská skutečnost naší existence, jsme naprosto a zcela zemí neboli „prach jsi a v prach se obrátíš.“ Nejsme jsoucí prostřednictvím ducha a svobody občany inteligibilního světa, obyvateli říše ducha, ale podle Friedricha jsme jen hmota, jsme jsoucí právě prostřednictvím těla a to zde na planetě Zemi. Zaujala mě Nietzscheova myšlenka, kdy Zemi ustanovuje na místo zakladatele. To je v důsledku spásná myšlenka pro dnešní masovou společnost. Dnešní společnost Zemi drancuje pro svůj blahobyt, ale neuvědomuje si, že si ničí vlastní půdu pod nohama. Pokud si tuto půdu zničíme, nebudeme mít kde existovat a kam se dle Nietzscheova pojetí navracet.

Zarathustra dále postupuje ve svém bádání, jak nejlépe dopomoci *vhodným kandidátům* k sebepřekročení. Pokračuje řečí o tom, že není jednoduché stát se pevným mostem k nadčlověku. „(...) má se to s člověkem jako se stromem. Čím více chce do výše a jasů, tím silněji tíhnou jeho kořeny do země dolů, do temna, do hlubin – do zla.“⁹⁴ V přeneseném slova smyslu, čím rychleji a urputněji se člověk jako lev (řídící se vlastním příkazem „chci“) snaží, tím je kmen tenčí a kořeny mělké. Kvalitní přeměna musí být hluboká a důsledná. Smrtí Boha člověk hledá svobodu, avšak stále není úplně svoboděn. Hledání jej učinilo příliš rozespalým a bdělým zároveň. Člověk se tak snaží vymanit ze starých, Bohem poskvrněných ideálů a hodnot, ale není dostatečně silný na to, aby z takového vězení unikl sám. Ostatní 'vězni' se unikajícímu sápadají po nohách a stahují ho zpět. Nejen ostatní, ale i on je stále zatížen věžeňskou koulí na noze,

⁹³ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 30.

⁹⁴ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 36.

poněvadž jeho „chci“ sice již dokáže říci autoritám hlásajícím morálce povinnosti ne, ovšem nedokáže zcela zapomenout. Stále se nestává tvůrčí bytostí, která utváří nové hodnoty a buduje si svou vlastní vůli k moci vlastní svět. Je důležité neztrácet naději k proměně.⁹⁵ Proč je důležité neztrácet naději k vlastnímu vývoji? Poněvadž po smrti Boha nastalo pro běžný lid, lid ve stavu 'velblouda' přetěžké údobí. Jejich víra byla otřesena, stále žijí na zemi, ale i přesto jsou to ti, jež žijí ve víře „věčného života“. Pro ně je již život utrpením, nemají snahy k přeměně, jsou pesimističtí k dalšímu životu a kázají smrt. Kázají smrt, poněvadž až po smrti, podle křesťanského přesvědčení, lidé dosáhnou „očistění“ a stanou tváří tvář božskému. Tito lidé jsou tak pesimisticky naladěni, že neuznávají pokrok ve formě šelmy - lva. Jak by také mohli?! Nemohou, jelikož pro ně jsou platná stará přikázání a ideály, stále na nich lpí a pro ně je zaslíbeno stále v platnosti.⁹⁶ Samy se vyjadřují o lidech formy lva takto: „Tu jsou oni příšerní, kteří v sobě nosí šelmu a nemají volby, leč mezi chťiči a rozsápáním vlastního masa. A také chťiče jejich jsou ještě rozsápáním vlastního masa. Ještě se ani lidmi nestali, ti příšerní: ať si jen káží odvrácení od života a sami ať si zahynou!“⁹⁷ Lid ve *formě velblouda* nepochopil, že život a vývoj se již ubírá jiným směrem, směrem k zemi a vlastnímu sebepřekračování. Oni jsou ti, kdož se odvracejí od života a umírají. Tak to pravil Zarathustra: „Všude zaznívá hlas těch, kdož káží smrt: a plna je země takových, jimž nutno kázati smrt. Anebo „věčný život“: to je jedno – jen když rychle zahynou!“⁹⁸ Zarathustra touto řečí pohrdá 'velbloudy', poněvadž na Zemi nežijí, pouze přežívají a navíc až zemřou, tak jistě zemřou a žádný život v blaženosti v inteligibilním světě je dle jeho filosofie nečeká. Podle Nietzscheho je „víra všeho druhu sama výrazem odosobnění, sebeodcizení...“⁹⁹ A tak jsou přeměny hodni pouze lidé *válečníci*, lidé odvahy a naděje k vlastní transcendenci. Jednou z cest k sebepřekonání je překonání protivníka, totiž nalezení nepřítel, kterého v boji porazíme. Musí to být však silný

⁹⁵ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 36 – 38.

⁹⁶ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 38 – 39.

⁹⁷ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 39.

⁹⁸ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 40.

⁹⁹ NIETZSCHE, F. *Antikrist*, s. 132.

protivník, nikoli protivník, jímž bychom pohrdali. Pokud si k boji vybereme slabého jedince, nejedná se o hodnotu, která stupňuje vlastní moc a sílu. Sám Zarathustra o nepříteli praví: „Buďte mi hrdi na svého nepřítele: pak úspěchy vašeho nepřítele jsou též úspěchy vaše.“¹⁰⁰ Zde je naznačení Nietzscheho učení o vůli k moci. Vůle k moci je vlastně aktem transcendence, aktem sebepřekonání. K osvědčení této vůle je potřeba silného protivníka, touha po velkém nepříteli. Neboť tam, kde slábne protivník, nastává úbytek moci. Projevem slabosti není tedy jen neschopnost dostatečný odpor klást, nýbrž i neschopnost dostatečný odpor připustit.¹⁰¹ Takto představená odvaha v boji je podobenstvím vůle k moci, která je cestou k nadčlověku. Tak pravil Zarathustra: „Člověk je cosi, co má být překonáno.“¹⁰² Motiv přeměny lidské existence je provázán s tvořivostí člověka; člověk je ve své podstatě tvůrcem. Cesta tvůrčího vede ke krajnímu osamocení. Osamění vyděluje já, ale ne každý má právo k takovému sebehledání a sobectví. Ne každý je dosti silné vůle. Problémem jsou i ostatní netvůrčí lidé, kteří se snaží tvořivého z cesty srazit. Člověk silné vůle, který se nenechá ostatními, ale ani sám svými starými zvyky obelstít, dosáhne spravedlnosti v podobě vlastního zániku, tedy sebepřekročení, transcendence a svobody.¹⁰³

Na konci první části díla *Tak pravil Zarathustra*, se Zarathustra loučí se svými žáky předtím, než odchází na samotku do hor a praví: „A to jest veliké poledne, kdy člověk prostřed své dráhy stojí mezi zvířetem a nadčlověkem a kdy slaví svou cestu k večeru, jakožto svou nejvyšší naději: neboť to je cesta k novému jitra. Pak ten, kdo zaniká, sám si bude žehnat, že kráčí na druhou stranu; slunce jeho poznání bude státi v polednách. „*Jsou mrtvi všichni bozi: teď chceme, aby živ byl nadčlověk*“ - to budiž jednou o velikém poledni naše poslední vůle!“¹⁰⁴ Smrt Boha je vůdčí myšlenkou první

¹⁰⁰ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 41.

¹⁰¹ Srov. NOVÁK, A. *Dělník, nadčlověk, smrtelník*, s. 152 – 153.

¹⁰² NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 42.

¹⁰³ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra* s. 54 – 57.

¹⁰⁴ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 65 – 69.

části publikace. Ve druhé části jest hlavní myšlenkou učení o vůli k moci, která byla nastíněna již v předchozí části.

Na samotě v horách nabývá Zarathustra opět větší moudrosti, moudrosti nadčlověka. Pobýval zde měsíce a léta, k lidem ho přivolal až sen, jehož se zalekl. Zdálo se mu, že jeho učení, které předal svým přátelům, je v nebezpečí. Odpůrci jeho učení se rozmohli a přetvořili obraz jeho učení,¹⁰⁵ proto se vrací zpátky za přáteli i nepřáteli, na blažené ostrovy. Nabádá přátele, následovníky a učně, aby se sytili jeho naukou a neupadali v spánek, ale aby byli tvůrčí. Učni již ví, že Bůh není, že je to pouhá domněnka a svět se nyní ubírá cestou k nadčlověku. Netřeba již mluvit o bozích, vše, co se jich týkalo, již není a my sami si tvoříme *nový* svět. Učení o jediném, plném, nepohnutém a nepomíjejícím nyní působí lidem mdloby, protože již jsou si vědomi toho, že to byly samé lži. Poznali, že pojmy víry jako například *bůh, duše, hřích, vykoupení, milost, trest, poslední soud, království boží* či *věčný život* jsou imaginární pojmy, které si náboženství vytvořilo, aby mohlo lidi ovládat a vytvářet tak stádní, netvůrčí, spící lidi, kteří nekladou odpor a nemají tak žádnou vůli k moci. Lidé idealismu žili životem bez naděje, život na zemi byl pouhým *předživotem*, protože pravý život a skutečné bytí mělo přijít až po smrti na zemi, v božském světě, v ráji. V této chvíli ale podle Nietzscheho víme, že pravý svět je náš smyslový svět, a tak můžeme nyní tvořiti, – náš rozum, náš obraz, vůli. Tvůrčí bytost se ke všem věcem chová jako na samém počátku, nově ustanovuje hodnoty a existuje v nejvyšším smyslu 'historicky', totiž zakladatelsky. „Tvořiti – toť veliké osvobození od strasti, toť života lehký vzlet. Ale aby tvůrce tvořil, k tomu již třeba strasti a mnoha proměn. Ano, mnoho hořkého umírání budiž ve vašem životě, vy tvořící! Tak budete přimluvčími a obhájci vší pomíjejícínosti. Aby tvořící sám byl děckem, jež se znovu rodí, k tomu nutno, aby chtěl býti též rodičkou a bolem rodiččiným. (...) Chtěn to jest, jež osvobozuje: toť pravá nauka o vůli a svobodě – tak vám ji hlásá Zarathustra.“¹⁰⁶ Vůle k tvoření je synonymem k vůli k sebepřekročení a zároveň k moci. Není lehké se stát tvůrčím, nejdříve se z *velblouda* stane *lev* a následně ze *lva dítě*. To vyžaduje mnoho vůle a

¹⁰⁵ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 73.

¹⁰⁶ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 76 – 77.

odhodlání, poněvadž proměny jsou provázeny bolestí a strastí. Tyto přeměny, zániky jedné bytosti a následné přetvoření ve vyšší bytost, jsou předpokladem k bytosti nejvyšší, v nadčlověka. Zarathustra tyto bolesti a strasti již prožil, prožil je, poněvadž chtěl, jeho vůle k moci to takto chtěla, proto prožití bolesti přináší osvobození a radost zároveň. „Chtění to jest, jež osvobozuje: toť pravá nauka o vůli a svobodě – tak vám ji hlásá Zarathustra.“¹⁰⁷ Existující nadčlověk je bytostí toužící po vůli k moci, stále tvořící a jeho vůle ho postuluje k tomu, aby neustrnul na jednom bodě, ale opět usiloval o vlastní transcendenci. Tato vůle není imperativem, ale je svobodná a tvoří, jelikož chce a může, není ovládána žádným Bohem. „Bůh je myšlenka, ta zkřiví vše přímé a vše, co stojí, rozmotá dokola. Jak? Čas je ten tam a vše pomíjející že je pouhou lží? (...) Zlým to zvu a nepřátelským člověku, všechno to učení o jediném a plném a nepohnutém a systém a nepomíjejícím! Vše nepomíjející – toť pouhý příměr! A básníci přespříliš lžou. - Ale o času a vznikání mají mluvití nejlepší příměry: chválou mají býti a ospravedlněním vši nepomíjejícínosti!“¹⁰⁸ Tvořivost jako taková, jako původní dějinnost, se vztahuje ke skutečnosti času, bere ho vážně, rozvrhuje v budoucích časech, předbíhá svou vůlí, vpřed spěchají její nejvyšší naděje. Avšak metafyzická a zásvětná myšlenka Boha s sebou přináší ono 'mimo' prostor a čas, který proměňuje v nicotu a pouhý jev; čas je zbaven vši hodnoty, je vyloučen z vlastní skutečnosti. Idealistické pojetí, popírající pravou skutečnost času, pojetí, které je zakotveno v myšlence Boha, jak ji obsahuje západní metafyzická tradice, znamená pro Nietzscheho smrtelné znehodnocení vůle tvůrčího k budoucnosti. Jestliže čas v krajním smyslu není skutečný, nemají dějiny smysl, a ani cesta člověka v čase a cíle, které rozvrhuje, nemají žádný význam. Smrt Boha slibuje také konec popírání času a uznání času jakožto vlastní dimenze veškerého bytí. Proti idealismu, který z bytí vyhnal čas, chce Nietzsche bytí chápané jakožto „zemi“ opět vrátit času a myslet fundamentální souvislost bytí a času.¹⁰⁹ K temporalitě se Nietzsche vyjádří v další části díla a nabídne nám řešení této otázky.

¹⁰⁷ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 77.

¹⁰⁸ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 76.

¹⁰⁹ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 73 – 77.

Ve druhé části se dále Zarathustra vyslovuje k soucitu a s ním spojenou láskou. Všichni, kdož usilují o sebepřekročení, jsou tvrdí, proto je třeba držet své city a emoce na uzdě: „Neb kdo je nechá klusat, tomu dřív ještě uteče hlava!“¹¹⁰ Soucit není hoden nadčlověka, ten je soucitný k sobě ve smyslu vůle k moci, pokud by nebyl, mohl by zahynout jako Bůh. „Běda všem milujícím, kteří nemají ještě vyšší výšky nad svým soucitem! Takto kdysi ke mně promluvil ďábel: „I bůh má své peklo: tím jest láska k lidem.“ A nedávno jsem od něho zaslechl toto slovo: „Bůh je mrtev; svým soucitem s lidmi zemřel bůh.“¹¹¹ Prorok se zabývá otázkou soucitu a apeluje na své učedníky, aby se nenechali soucitem k druhým bytostem unášet. Soucit vůči ostatním je v rámci nově ustanovovaných hodnot špatný, neboť může oslabit sám sebe, což je pro tvůrčí a vůdčí osobnost kontradikcí k jeho úsilí o sebepřekročení. Je nutné být egoistický a pociťovat soucit pouze k vlastní individualitě.

V dalších kapitolách nacházíme další náznaky kritiky křesťanství a křesťanské morálky, konkrétně se zabývá kněžstvem. Zarathustra o kněžích vypovídá se soucitem jemu vlastnímu, poněvadž ten, kdo zval se jejich vykupitelem, tedy Bůh, ukoval je v pouta. V pouta křivých hodnot a poblouzněných slov. Kněží jsou sice Zarathustrovými nepřáteli, ale byl by potěšen, kdyby i oni našli vykupitele, tak jak učinil Zarathustra s lidmi. Lidu pomohl odpoutat se od nehodnotných kvalit a najít nový smysl, novou vůli. Kněží stále přebývají v kostelech, které jsou znakem padělaného světla. Tak jsou stále zajatci starého, již neexistujícího světa. Nyní se Bůh ukazuje jako travič, oni jej zbožňovali a žili pro něj. Způsob života kněží byl hrdinným životem, protože jako *velbloudi* nesli těžké břímě a to vyžadovalo velké odhodlání a pevnou vůli. V tom jsou podobni Zarathustrovi, ale Zarathustra je již dál, již se nemusí nikomu zpovídat, žije jen pro sebe a pro lid, který učí novému způsobu života a vůli k moci.¹¹² Zato kněží „nedovedli milovati svého boha než tím, že člověka přibili na kříž!“¹¹³

¹¹⁰ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 80.

¹¹¹ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 80.

¹¹² NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 80 – 83.

¹¹³ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 83.

Tato metafora je výrazem dvojího: ukřižování Ježíše Nazaretského, a také člověku vnutili morálku, která z lidí vytvářela stádní bytosti, a tak negovala životní přirozené instinkty a samozřejmě redukovala vůli k moci u každého individua. Tak fakticky lidi ubila na kříž. Náboženství navíc souvisí s morálkou blaženosti, od které se Friedrich distancoval. Postava Ježíše Nazaretského je pro Friedricha výrazem hrdinství.¹¹⁴ “(...) - v podstatě byl jen jeden křesťan a ten zemřel na kříži.(...)jen křesťanská *praxe*, život, jaký *žil* ten, kdo zemřel na kříži, je křesťanský... Ještě dnes je *takový* život možný, pro *určité* lidi dokonce nutný: pravé, původní křesťanství bude možné po všechny časy... *Nikoli* věřit, nýbrž činit, především mnohé *nečinit*, jiným *být*...(…) Redukuje-li kdo to, že je křesťanem, křesťanskost na to, že považuje něco za pravdivé, na pouhou fenomenalitu vědomí, znamená to, že křesťanství popírá.”¹¹⁵ Ježíš té doby byl pro církve a stát *bohém*, odmítal přísahat, účastnit se soudů, bránit se a absolutně přijímal s vnitřním mírem všechny důsledky svého konání. Ježíš Nazaretský se od církve odlišoval právě svým konáním. Ježíš nesoudil, ale dával rady, jak špatné konání odčinit. Ježíš té doby svou smrtí nechtěl nic, nežli veřejně podat nejsilnější zkoušku, důkaz svého učení, poselství o jednotě člověka a Boha. Božská přítomnost, neexistence hříchu, který člověka a Boha odděluje, je pro Nietzscheho klíčem k evangeliu v původním smyslu. Ježíš nepřinesl novou víru, nepotřebuje kult, kněze, církve ani teologii, ale ukazuje, jak je třeba jednat, abychom se ‘cítily v nebi věční’. Bohužel, lidé to v té době nepochopili a Ježíše, jakožto bohéma, přibili na kříž, jakožto výstrahu pro všechny, kdo by si dovolili říkat to, co cítí a dělat to, co člověk uzná za vhodné, v souladu s jeho vlastní přirozeností, v souladu s instinkty.¹¹⁶ „ - Neblahý osud evangelia byl rozhodnut smrtí, - viselo na „kříži!(...) *Kdo* ho zabil? *Kdo* byl jeho přirozeným nepřítelem?“ - Tato otázka vyskočila jako blesk. Odpověď: *vládnoucí* židovstvo, jeho nejvyšší stav. Od tohoto okamžiku vznikl pocit vzpoury *proti* řádu, Ježíš byl dodatečně vykládán jako *buřič proti řádu*.“¹¹⁷ Vyprostit se ze stáda, být sám sobě

¹¹⁴ Srov. KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*, s. 123 – 131.

¹¹⁵ NIETZSCHE, F. *Antikrist*, s. 85 – 86.

¹¹⁶ Srov. KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*, s. 123 – 131.

¹¹⁷ NIETZSCHE, F. *Antikrist*, s. 88 – 89.

vůdcem, nebylo a dosud není v souladu s morálními příkazy, které si církev vytvořila k podrobení lidstva. „Církev zfalšovala později dokonce i dějiny lidstva na předhistorii křesťanství... Typ vykupitele, učení, praxe, smrt, smysl smrti, ba i to, co přijde po smrti – nic se neuchránilo poskvrny, nic nezůstalo i jen podobné skutečnosti. Pavel prostě přeložil těžiště onoho celého života *za* tento život – do *lži* o Ježíšově „zmrtvýchstání“ (...). Pavel chtěl účel, *tudíž* chtěl i prostředky... (...) Jeho potřebou byla *moc*; Pavlem se ještě jednou kněz domáhal moci, - mohl upotřebit jen pojmy, učení, symbolů, jimiž se dají tyranizovat masy, tvořit stáda. Co jediné převzal později Mohamed z křesťanství? Vynález Pavlův, jeho prostředek kněžské tyranie, prostředek tvoření stád: víru v nesmrtelnost – to jest učení o „soudu“...“¹¹⁸ Nietzsche na Pavla rozhořčeně útočí, poněvadž ho pokládá za zakladatele křesťanského hnutí, symbolizující dle Friedricha základní posun, „ke kterému došlo vlastně u všech Ježíšových učedníků – nedokázali unést paradoxní spojení věčnosti a smrti, upjali se k víře v Kristovo zmrtvýchstání a vítězství.“¹¹⁹

V *Zarathustrovi* se Nietzsche vypovídá o kněžích ještě se 'soucitem', ale v *Antikristovi* jimi vysloveně pohrdá. Kněží jsou nástrojem křesťanství a tak jako je celé toto náboženství smyšlené, tak také oni jsou nositeli těchto lží. „Je poznáno, čím všechny pojmy církve skutečně jsou, totiž nejzlovolnějším penězokazectvím, jaké kdy bylo, za tímto účelem, aby příroda, přírodní hodnoty byly *znehodnoceny*; je poznáno, čím sám kněz skutečně je, totiž nejnebezpečnějším druhem příživníka, pravým jedovatým pavoukem lidského života... Víme, naše svědomí to dnes ví, - zač vůbec stojí a k čemu sloužily ony příšerné vynálezy kněží a církve, jimiž bylo dosaženo takového stavu *zhanobení* lidstva, že i pohled na ně se stává hnusným – pojmy 'onen svět', 'poslední soud', 'nesmrtelnost duše', i 'duše' sama: jsou to mučidla, jsou to systémy ukrutností, jimiž kněz se stal pánem, zůstal pánem...“¹²⁰ Nietzsche je vůbec *udiven*, že v dnešní moderní vědoucí době existují lidé, kteří se dobrovolně hlásí ke křesťanství, k této *zrůdné falešnosti* a navíc se ještě nestydí nazývat se křesťany. Křesťanství stejně

¹¹⁸ NIETZSCHE, F. *Antikrist*, s. 94 – 95.

¹¹⁹ KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*, s. 125 – 126.

¹²⁰ NIETZSCHE, F. *Antikrist*, s. 83 – 84.

jako buddhismus Nietzsche považuje za náboženství dekadenci a nihilistická. „Nihilismus značí to, že za skutečnost se považuje cosi neskutečného, zatímco to, co je opravdu skutečné – život jako vůle k moci – je popíráno jako špatné, nežádoucí a hodné vymýcení.“¹²¹ Buddhismus je ovšem pro Friedricha náboženství, které je oproti křesťanství realističtější, k problémům se staví objektivně, stojí mimo dobro a zlo, staví se pravdivě ke skutečnosti, bojuje proti depresi a hygienicky se staví proti afektům a celkově pěstuje duševní hygienu. Buddhismus je náboženství *pozitivistické*. V buddhismu se nedává nic příkazem, neexistuje zde žádný kategorický imperativ, žádný nátlak. Podporuje egoismus, aby se člověk zbavil utrpení. Buddhismus předpokládá mírnost a liberálnost mravů, žádný militarismus. Cílem je ticho, být bez přání, touhy, chťiče a čistá mysl. Dokonalost není aspirací, ale jeho součástí. Buddhismus je náboženství pro pozdní lidi, pro závěr a zemřelost civilizace a bohužel, *Evropa pro něj ještě nedozrála*. Buddhismus nic neslibuje, ale dodržuje, naproti jemu křesťanství slibuje všechno, ale nedodržuje nic.¹²² „Buddhismus, znovu již řečeno, je stokrát chladnější, pravdivější, objektivnější. Nepotřebuje už dávat svému utrpení, své schopnosti k bolesti *slušné* vzezření interpretací hříchu – říká jen, co myslí, „trpím“. (...) Křesťanství má na dně několik jemností, jež patří Východu. Především ví, že je samo o sobě lhostejné, je-li něco pravda, že však je svrchovaně důležité, *pokud* se věří, že něco je pravda. Pravda a *víra*, že něco je pravda: dva světy zájmů, ležící každý zcela jinde, téměř protichůdné světy, - každého z obojího docházíme zcela různými cestami.“¹²³ Křesťanská etika trpící drží v naději, již nemůže odporovat žádná skutečnost. V naději, která nemůže být odbyta splněním, totiž naději na onen svět, kde člověk dosáhne spásy. Buddhismus je náboženství pravdy, nepěstuje lež, jak to činí křesťanství.¹²⁴ Nietzsche vynáší svůj ortel proti křesťanství slovy: „Odsuzuji křesťanství, vznáším na křesťanskou církev nejstrašlivější všech obžalob, jakou kdy který žalobce vzal do úst. Je mi nejvyšší všech myslitelných korupcí, měla vůli k poslední jen možné

¹²¹ NOVÁK, A. *Dělník, nadčlověk, smrtelník*, s. 157.

¹²² NIETZSCHE, F. *Antikrist*, s. 39 – 47.

¹²³ NIETZSCHE, F. *Antikrist*, s. 46 – 47.

¹²⁴ NIETZSCHE, F. *Antikrist*, s. 39 – 48.

korupci. Není nic, čeho by se křesťanská církev nebyla dotkla svou zkažeností, každou hodnotu obrátila v nehodnotu, z každé pravdy udělala lež, z každé poctivosti duševní bídáctví. (...) Odstranit nějakou bėdu bylo proti jejímu nejhlubšímu prospěchu: žila z bėd, tvořila bėdy, aby sebe zvėčnila... Například červ hřichu: touto strážní obohatila lidstvo teprve církev! - 'Rovnost duší před bohem', tato falešnost, tato záminka zákeřné nevraživosti všech nízce smýšlejících (...) Zovu křesťanství jedinou velikou kletbou, jedinou velikou nejvnitřnější zkažeností, jediným velikým instinktem pomsty, jemuž není prostředku dosti jedovatého, tajného, podzemního, dosti malého, - zovu je jedinou nesmrtelnou poskvrnou lidstva...¹²⁵Nietzschovo opovržení křesťanstvím je protkané celým dílem, avšak až v *Antikristovi*, v knize první, se do kritiky křesťanství pouští beze studu. V jeho učení o věčném návratu, cyklickém pojetí času, je nastíněn jeho vztah k buddhismu, který je pro něj *protikladem* ke křesťanství. Buddhismus je dle mého názoru tím, co by si Nietzsche přál, aby ustanovilo morálku Západu. Buddhismus podporuje morálku panskou, nečiní z člověka slaboduchou bytost, ale skrze askezi jej posiluje a tak dochází k sebepřekračování.

Vše, co je předmětem vůle, je v Zarathustrových očích vůlí k moci. Zprvu se může zdát, že i vůle k životu, nevyčerpatelná plodící životní vůle, je *pouhou* vůlí k žití. Avšak to, že něco existuje, tak už žije a nepotřebuje vůli k tomuto životu. Zarathustra praví, tam „kde jsem našel něco živoucího, našel jsem vůli k moci; ba i ve vůli sloužícího jsem našel vůli býti pánem.“¹²⁶Vůle k moci prostupuje celou Zemí, ať už se to nazývá například vůle k plození, pud k účelu, k vyššímu, vzdálenějšímu anebo k zmnoženému cíli, všechno je vůlí po moci. Vše je znakem tvořivosti a vůlí po moci. Tam, kde nacházíme život, nacházíme též vůli po moci, po sebepřekročení. Každé živé jsoucno dá všanc svůj život, aby samo sebepřekonalo. Země je tvůrčí povahy a vše, co ze země pochází, je tvůrčí povahou samo o sobě, proto je odvážné a nebojí se nebezpečí. Tvořivost představuje neuvěřitelnou sílu po moci. Život má tendenci ke stupňování, tvoří obrazy moci a nedochází tak nikdy klidu. Život je neustálý boj a hravý svár jednotlivých jsoucenc, stojících proti sobě. Vše si hledá svého protivníka, jen aby jej

¹²⁵ NIETZSCHE, F. *Antikrist*, s. 161 – 163.

¹²⁶ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 103.

mohlo překonat. Tvořivý člověk ví o jednotě a sjednocení s tvořivou silou země. „A jako se menší oddává většímu, aby mělo rozkoš a moc nad nejmenším; tak i největší ještě se oddává a za moc dává v sázku i svůj život sám. - Toť oddání největšího, že jest odvahou a nebezpečstvím a že metá kostky o smrt.“¹²⁷ Než aby vůle k moci nebyla prosazena, radši se jsoucno obětuje a zemře. Vše je vznikání a zanikání, vše je tvoření a nelze ustrnout na jedné dosažené pozici. Jakmile se dostaneme do určeného cíle, vůle k moci se ozývá a chce se prosadit, a tak hledá nový bod, kterého dosáhne. Vůle k moci je nevyčerpatelná síla a neustále musí postupovat dále a dále, výš a výš. Tak nutí člověka k neustálé transcendenci. Člověk, který jednou sebezpřekoná, získává sílu, a tak usiluje o další sebezpřesazení. Tím, jak dosahuje stanovených cílů, získává stále víc a víc síly, a tak až do svého zániku, do své smrti, navyšuje své úsilí o moc. Z toho vyplývá, že vůle k moci je nevyčerpatelný koloběh, jež nezastaví smrt, ale to, pokud touto vůlí oplývá netvůří bytost.¹²⁸ Zde si můžeme povšimnout náznaku jeho učení o věčném (cyklickém) návratu téhož. Podle Anzenbachera je třeba rozlišovat mezi aktivní a reaktivní silou. Tyto síly spoluutváří *věčný návrat*, avšak každá jiným způsobem. Aktivní síla je synonymem pro panskou morálku. Aktivní síla podporuje pud vůle k moci. Lidé panské morálky svůj život uskutečňují, přijímají a volí to, co vede k plnosti jejich života, síle a vitalitě. Princip věčného návratu téhož aktivními silami provádí selekci toho, co je silné. Naproti tomu reaktivní síla, je vůle oslabená, která podporuje životní nihilismus, nebuduje nic, co by bylo schopné se znovunavřítit. Vůle lidí na straně otrocké morálky je vůle k nicotě, a ta k věčnému navracení nevede.¹²⁹

Nepodřízení se nároku sebezpřemáhání, tedy vůle k moci, značí znicotnění - nihilismus. Je obecně známo, že za hlavního viníka evropského nihilismu Nietzsche považuje právě křesťanství. Podle Nietzscheho nás dosud morální výklad odvádí z *našeho* světa do světa inteligibilního a uvádí nás tak v závislost na absolutním zdroji smyslu, což je základ nihilismu. Člověk i nadále absolutní zdroj smyslu potřebuje a hledá ho. Smrtí Boha došlo k tomu, že tento smysl člověk začal především postrádat. Tento nihilismus

¹²⁷ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 103.

¹²⁸ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 105 – 106.

¹²⁹ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 178 – 179.

je prozatím skrytý, poněvadž stále existuje víra v ryzí hodnoty, které obecně lidstvo přijímá. V novověkém myšlení přechází smysl od objektu k subjektu, vztah lidí k celkovému smyslu se mění tím, jak si uvědomují, že ryzí hodnoty nejsou potvrditelné zkušeností, a tak se potenciál víry vyčerpává a dochází k nihilismu otevřenému. Snaha o vědění namísto víry zapříčinila otevřený nihilismus. Došlo k tomu, že smysl, jenž náležel do božského světa, vymizel. Došlo k totální ztrátě smyslu, a tak nyní nemá pro člověka smysl nic. Člověk si uvědomil, že absolutní smysl přiznával věcem, které nemohl skutečně nahlédnout. Tento absolutní smysl se po zhroucení ideálního světa zničotňuje a člověk si začíná uvědomovat, že je třeba jiného způsobu hodnocení. Je třeba založit hodnocení, které nebude založeno na extrémních kategoriích, na příslibu totálního smyslu, a tak nepovede ani k totálnímu znehodnocení. Je nutné, aby si lidstvo tímto údobím prošlo. Lid si tak uvědomí, že je třeba převést hodnoty do *našeho* světa. Lidé v tomto čase mohou upadat v nicotu, protože transcendentální smysl víry byl v podstatě nevyčerpatelný a nesmírně flexibilní. Netýkal se pozemského života a nemohl být *uskutečňován* člověkem. Ovšem nyní hodnoty ustanovuje člověk sám. Toho se lidé mohou děsit a upadat v nicotu, nesmyslnost, nihilismus. Cestou vedoucí z nihilismu je aktivní přijetí nesmyslnosti jako nutného aspektu bytí ve světě. Podle Nietzscheho nemáme zapotřebí bránit se a vyhýbat se nesmyslnosti za každou cenu. Měli bychom se naučit nesmyslnost akceptovat, uznat ji a naučit se s ní žít. K tomu je třeba změnit svůj postoj a přijmout ji, pokud nechceme ztratit smysl života. Znehodnocování všech hodnot není dle Friedricha důvodem ke znehodnocování světa. Nihilismu se nesmíme poddat, ale skrze změnu postoje zahlédnout v nesmyslnosti potenciaální východisko jiného smyslu a prolomit tak jednoznačnost formální alternativy morálky.¹³⁰

Nyní se zaměřím na další problematiku Nietzscheovy filosofie, kterou je učení o věčném návratu téhož. Ve třetí části díla *Tak pravil Zarathustra*, dochází kniha ke svému vyvrcholení, k základní myšlence, která umožňuje nově myslet vztah vůle k moci a času; k učení o věčném návratu téhož. Toto učení zde není zcela rozvedeno. Já se při své interpretaci a výkladu této problematiky zaměřím na aforismus 341, zvaný *Největší zátež*, který je součástí knihy *Radostná věda*.

¹³⁰ Srov. KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*, s. 146 -160.

„Co kdyby se jednoho dne nebo jedné noci vplížil do tvé nejosamělejší samoty nějaký démon a řekl ti: „Tento život, jak jej teď žiješ a jak jej žil, budeš muset žít ještě jednou a ještě nespočetněkrát; a nebude v něm nic nového, nýbrž musí se ti navracet každá bolest a každá rozkoš a každý nápad a vzdech a vše, co bylo ve tvém životě nevýslovně malé i velké, a všechno ve stejném pořadí a sledu (...). Věčné přesýpací hodiny bytí se stále znovu obracejí – a ty s nimi, zrno prachu!“ – Nevrl by ses na zem, neskřípal zuby a neproklínal démona, jenž by takto mluvil? Nebo jsi jednou zažil tak úžasný okamžik, v němž bys mu odpověděl: „Tys bůh a já nikdy neslyšel nic božštějšího!“ Kdyby se tě ona myšlenka zmocnila, pak by proměnila tvé bytí a snad by tě i rozdrtila; nikdy neumlkající otázka: „Chceš to ještě jednou a ještě nespočetněkrát?“ by ležela na tvém jednání jako největší zátěž! Neboť jak dobrým by ses musel sobě samému i životu stát, abys již po ničem *netoužil víc*, než po tomto posledním věčném stvrzení a zpečetění?“¹³¹ První podoba, v níž se objevuje myšlenka věčného návratu je postulát přenesení životního těžiště z božského ideálního světa do našeho světa, světa smyslového. Je třeba zbavit náš svět nedokonalosti a těžiště z *onoho světa* přenést do našeho jevového světa. Aby však měl plnou váhu, je třeba, aby náš svět unesl břímě v podobě věčnosti. Člověk v sobě nese potřebu po věčnosti. Myšlenka věčného návratu je i myšlenkou nejhlubšího nihilismu. Proto je nutné tuto myšlenku promýšlet společně s bytostí nadčlověka, poněvadž on ji dodává vůli k překročení. Kdyby nebylo nadčlověka, věčné opakování by ustanovilo svět světem nejhlubšího nihilismu. Svět zbavený mimosvětských hodnot a cílů, svět, jehož primárním projevem je smrt Boha, pozbývá jako celek hodnotu a smysl, a co je nejdůležitější – byl by v této celkové nesmyslnosti zvěčněn. Bez postavy nadčlověka by byl svět zvěčněn v podobě malosti. Nadčlověk myšlenku věčného návratu pozvedá, klade veškerou váhu na tvorbu, a umožňuje nám překročit danost jako překážku a omezující minulost. Nadčlověk se nespokojí s tím, co jest, jak by to udělal člověk. Nadčlověk se nihilismu zbavuje, překračuje jej, stanoví nové hodnoty, je svobodný a vyrovnaný s životem na zemi a jeho věčným návratem.¹³²

¹³¹ NIETZSCHE, F. *Radostná věda*, s. 198 – 199.

¹³² Srov. HRBEK, M. „Smrt boha“ v *Nietzschově filosofii*, s. 44 – 55; KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*, s. 46 – 58.

Svět myšlený jako návrat téhož je chaos. Tento svět není veden ani účelem, ani záměrem. Život probíhá v procesu bez začátku a konce, a v tomto procesu se vznikání neustále vrací. Jestliže svět nemá cíl, je prostoupen chaosem. Nicméně, je-li život zbaven vztažnosti k cíli či účelu, neznamená to, že je vydán napospas bezmeznému relativismu, právě naopak. Je třeba zatížit každý okamžik absolutním důrazem, pochopit jej v časovém ohledu jako věčný. Nietzsche klade důraz na to, abychom při principiální libovolnosti jednání byli s to zahlédnout jeho kvalitu věčnosti. Věčnost chápe jako přítakání tomu, co jest. Friedrich nás vyzývá, abychom popírali smysl a na každý okamžik se dívali jako na okamžik věčnosti a tak to i přijímali. Učení o věčném návratu téhož vychází z určení, že věčnost je čas v podobě přítomnosti a odvozuje svá určení z povahy této přítomnosti. Z hlediska věčného návratu je čas přítomností, kdy tato přítomnost nemá vlastní rozměr, je jen rozdílem mezi minulostí a budoucností. Dění probíhá cyklicky a každý stav světa zde již byl nekonečně často a zároveň se bude nekonečně často navracet. Touto naukou Nietzsche dospěl k novému uchopení věčnosti. Věčnost je třeba chápat jako nekonečnost okamžiku, nikoli jako omezené trvání či jako bezčasovost.¹³³

Cyklický čas a stále navracení, připomíná mi buddhistickou nauku o dharmě, věčném koloběhu životů. Nietzsche nás nabádá, abychom *žili právě teď a tady*, což je nosný základ i v buddhismu. Není třeba se zabývat minulostí a trápit se, proč jsem neudělal určitou věc jinak či se nezachoval k jiné osobě lépe – to už nezměním. Není třeba se zabývat budoucností – to většinou přináší člověku pocity strachu, co bude anebo naopak si budoucnost vysní, a pak je zklamaný. Buddhismus káže dělat a konat v přítomném okamžiku co nejlépe, jak nejlépe dokážeme. Buddhismus žije přítomností. Tady opět nacházím paralelu Nietzscheova myšlení s buddhismem.

Představa lineárně se odvíjejícího času vytlačila v Evropě představu o jeho cyklickém průběhu v souvislosti s křesťanstvím, a šlo při tom právě o dějinný průběh spjatý se spásným dílem božím a vyústujícím v konečný boží soud. A tam, kde takové náboženské pojetí přestalo hrát roli, nahradila jej víra v pokrok, která opět určovala

¹³³ Srov. KOUBA, P. *Nietzsche. Filosofická interpretace*, s. 46 – 58.

smysl takového lineárního odvíjení času. Pro člověka poznamenaného touto tradicí se tak může představa cyklického času stát právě výrazem naprosté nesmyslnosti bytí. Pro Nietzscheho se však posléze stává naopak myšlenkou, která je s to, vrátit veškerému dění jeho nevinnost tím, že znemožní, aby minulost byla ospravedlňována přítomností a přítomnost budoucností. V perspektivě věčného koloběhu času má dění v každém okamžiku stejnou hodnotu a Hannah Arendtová ve svém díle věnovanému vůli, vidí právě v tomto Nietzscheho výsledné „zavržení vůle a chtějícího já, jehož vnitřní zkušenosti svedly myslící lidi k předpokladu, že ve skutečnosti existují takové věci, jako je příčina a následek, úmysl a cíl.“¹³⁴

5. ZÁVĚR

Smrt Boha v Nietzscheho filosofii můžeme pochopit jako odkaz k tomu, že lidský svět již svůj smysl přestává hledat v Bohu. Nietzsche tak reagoval na evropský nihilismus, kterým je společnost *nakažená*. Ve světě převládají ekonomické hodnoty, sílí vědecký a technologický pokrok, a to i přes možnost, že lidstvo nebude mentálně tomuto pokroku stačit. V souvislosti s tímto pokrokem se naopak oslabuje duchovní a kulturní aspekt společnosti a sílí protikřesťanský prvek. Víra a důvěra v nadřazené instance ztratila svou moc. Člověk se nemusí obávat boží odměny nebo trestu. Nietzsche Boha *pohřbívá* a na jeho místo ustanovuje bytost nadčlověka. Nadčlověk je určitý typ člověka, nikoli jak často může vyznívat ze Zarathustrových úst, vyšší forma života. Nadčlověk (Der Übermensch), se dokáže vymanit ze spárů nihilismu. Nadčlověk je protikladem nezralého a netvůrčího člověka. Snoubí v sobě zralost a sílu. Je osvobozen ze spáru tradičních hodnot. Nadčlověk je *učitel života*, ukazuje lidem smysl bytí, to jak by měli začít žít. Křesťanská morálka utváří slaboduchého člověka, nejen tím, že lidskou individualitu nepodporuje. Nadčlověk se vyslovuje k negativnímu charakteru náboženství. Není třeba hledat v náboženství oporu, je třeba si uvědomit vlastní sílu v podobě svobodné vůle. Svobodná tvořivá vůle utváří okolní svět. Člověk se má řídit svou vůlí, ta ustanovuje metafyzické pravdy. Záleží tedy na člověku, jak svůj život uchopí, jak uchopí svoji existenci. Je třeba být odvážný, tvůrčí a těšit se z této *znovunabyté* svobody. Jinými slovy, pokud něco chceme, o něco usilujeme či po něčem

¹³⁴ ARENDT, H. *The Life of the Mind*, s. 172.

toužíme, je třeba vydobýt si to vlastním úsilím. Nadčlověk je jakýmsi ztělesněním všeho, co Nietzsche považuje u člověka za žádoucí.

Člověk má možnost volby. Může se vydat cestou k nadčlověku a poslednímu člověku tím, že přesáhne sám sebe; nebo naopak přijmout nihilismus, udělat si z něho pohodlné sebeuspokojení a přestat se ptát po *bytí svého jsoucna*. Podstata světa a člověka tak tkví ve vůli k moci.

Nietzsche prosazuje princip individualismu i na úkor možnosti spolupráce mezi lidmi. Nadčlověk jako bytost vládoucí světu si podrobují vše, dokonce i lidstvo. Učení o nadčlověku není žádnou ideologií. V Nietzschevě tvorbě se nenachází žádný politický podtext. Modernější kritiky upozorňují, že vliv učení o nadčlověku nebyl důvodem vzniku totalitní ideologie nacismu v první polovině 20. století, jehož katastrofálním důsledkem byla 2. světová válka.¹³⁵

¹³⁵ Srov. NICOLA, U. *Obrazové dějiny filozofie*, s. 468.

6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ANDREAS-SALOMÉ, L. *Friedrich Nietzsche ve svých dílech*. Praha: TORST, 1996. ISBN 80-85639-75-0.

ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Vyd. V tomto překladu 2., V nakl. Academia 1. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0917-5.

ARENDT, H. *The life of mind*. vol. 2. New York – London: Willing, Harcourt Brace Jovanovisch, 1978.

BLECHA, I. *Filosofie*. 4. Opravené a rozšířené vydání. Nakladatelství Olomouc, 2004. ISBN 80-7182-147-0.

ČAPEK, Jakub et al. *Přístupy k etice*. II. Praha: Filosofia, 2015. ISBN 978-80-7007-422-8.

FINK, E. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*. Praha: OIKOYMENH, 2011. ISBN 978-80-7298-266-0.

HRBEK, M. „Smrt Boha“ v Nietzscheově filosofii. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0558-9.

KOUBA, P. *Nietzsche: filosofická interpretace*. Praha: Český spisovatel, 1995. ISBN 80-202-0585-3.

MAZZINO, M. Vorwort in: *Kommentar zu Band 1-13*, Bd. 14 Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe, hrst. Von Giorgio Colli und Mazzino Montinari, DTV: München/ de Gruyter: Berlin, New York 1999, s. 7-17.

NOVÁK, A. *Dělník, nadčlověk, smrtelník: tři podoby lidství ve filosofické antropologii*. Praha: UK FHS, 2006. ISBN 80-239-8973-1.

NOVOTNÝ, J. *Nietzsche a člověk: kořeny filosofické antropologie v myšlení Friedricha Nietzscheho*. Praha: UK FHS, 2005. ISBN 80-239-5355-9.

NICOLA, U. *Obrazové dějiny filozofie*. V Praze: Euromedia Group – Knižní klub, 2006. ISBN 80-242-1578-0.

- NIETZSCHE, F. *Antikrist: přehodnocení všech hodnot (fragment): předmluva a kniha první*. V Olomouci: Votobia, 1995. ISBN 80-900614-7-8.
- NIETZSCHE, F. *Ecce Hommo*. Praha: Naše vojsko, 1993. ISBN 80-206-0270-4.
- NIETZSCHE, F. *Genealogie morálky: polemika*. Praha: Aurora, 2002. ISBN 80-7299-048-9.
- NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské: kniha pro svobodné duchy*. První díl. Praha: OIKOYMENH, 2010. ISBN 978-80-7298-404-6.
- NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské: kniha pro svobodné duchy*. Druhý díl. Praha: OIKOYMENH, 2012. ISBN 978-80-7298-479-4.
- NIETZSCHE, F. *Radostná věda*. V Olomouci: Votobia, 1996. ISBN 80-7198-080-3.
- NIETZSCHE, F. *Soumrak model, čili, Jak se filosofuje kladivem*. Olomouc: Votobia, 1995. Malá díla; sv. 11. ISBN 80-85885-33-6.
- NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*. V Olomouci: Votobia, 1995. ISBN 80-85885-79-4.
- NIETZSCHE, F. *Zrození tragédie: z ducha hudby*. Praha: Gryf, 1993. ISBN neuvedeno.
- NIETZSCHE, F. *Soumrak bůžků – aneb jak filosofovat kladivem*, in: *Ecce homo*. Praha: Naše vojsko, 1993. ISBN 80-206-0270-4.
- PECHAR, J. *Otázky Nietzscheova myšlení*. Praha: Filosofia, 2012. ISBN 978-80-7007-376-6.
- SAX, L. „*What Was a Cause of Nietzsche's Dementia?*” *Journal of medical Biography* 11, 2003, č. 1.
- STARK, S. *Filosofie 18. - 20. století: vybrané kapitoly*. V Plzni: Západočeská univerzita, 2000. ISBN 80-7082-592-8.
- STÖRIG, H, J. *Malé dějiny filosofie*. Vyd. 8., Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-206-0.

THURNER, R.; RÖD, W.; SCHMIDINGER, H. *Filosofie 19. a 20. století. III, Filosofie života a filosofie existence*. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-177-9.

VOLEK, J. *Kapitoly z dějin estetiky: od antiky k počátku XX. století*. Praha: Panton, 1969. ISBN (brož.)

7. ABSTRAKT

Nietzschovo dílo je kritikou dosavadního způsobu filozofování jako toho, co odvádí člověka od hlavních problémů. Je nutno zabývat se především lidským životem a z něho odvodit to, co jej určuje, co určuje svět. Lidský život je ovládán vůlí k moci, záleží ovšem na tom, zda si to člověk uvědomuje a zda se tímto uvědoměním řídí. Dosud se člověk řídil pouze iluzemi, které často považoval za pravdu. Vůle k moci předurčuje vývoj člověka k vyššímu stupni – k nadčlověku. Nadčlověk je schopen realizovat onu vůli k moci, stává se bytostí zcela svobodnou, ovládající vše, co je v jeho dosahu – i lidstvo. Nadčlověk se řídí vlastním prospěchem, vytváří si novou morálku, v níž platí, že dobré je to, co je užitečné pro život nadčlověka. Stávající lidstvo hledá ve své slabosti oporu ve víře v Boha. Teprve nadčlověk je schopen se této nadvlády zbavit, neboť pro něho je Bůh mrtev. Život je tím, co neustále vzniká a zaniká ve svých jednotlivých projevech. Chod světa je určen principem věčného návratu, který ovšem nadčlověk přijímá.

10. ABSTRACT

Nietzsche's work criticizes the existing method of philosophizing which diverts man from his major problems. First of all it is necessary to deal with human life and to understand what determines life and what defines world. Human life is dominated by the will to power. However it depends, whether man recognizes the will and whether he follows this awareness. So far, man has been controlled by emotions which are often considered to be the truth. The will to power predetermines the human evolution to the higher level - the Superman (Der Übermensch). The Superman is able to implement the will, to become a completely free being, controlling everything within his reach - even humanity. The Superman is driven by his own benefits, creating a new morality in which it applies that good is what is useful for life of a Superman. Existing humanity seeks in its weakness support in the faith in God. Only Superman is able to avoid this

domination, because for him God is dead. life is what constantly arises and expires in its particular actions. The way of the world is determinatd by the eternal return, which is accepted by a Superman.